

მენიერებისა და რელიგიის მიმართების ზოგად-ფილოსოფიური მიმოხილვა

ბაქარ ქავთარაძე*

I. შესავალი

ადამიანი, თუ მის ფიზიკურ თვალს მთარსდებს სამყაროს მეორად დონეებს (მის სახლს, გარეთ არსებულ ამინდს, სამსახურს და მსგავსს) და გონების თვალს (ანუ ღრმა ფიქრს და მის სახეებს) მიაპყრობს რეალობის საბოლოო დონეებს (ყოველივე არსებულის ვერტიკალურ და ჰორიზონტალურ პირველმიზეზს, რეალობის არსებობის საბოლოო მიზანს და ა.შ.), მაშინ, ის, მაღალგანვითარებული ტვინის დახმარებით, აუცილებლად დასვამს შემდეგ კითხვებს: „რატომ არსებობს რაღაც და არა არაფერი?, რატომ არსებობს კონკრეტულად სამყარო?, ის საიდან წარმოიშვა და თუ რაიმესკენ მიდის, რისკენ?, ის არის საბოლოო რეალობა, რომლის მიღმაც არაფერია, თუ არის რაღაც მის მიღმა“¹, „რატომ არის სამყარო ასე ლამაზი?, თუ ჩვენ ირგვლივ არსებულ ყველა საგანს აქვს მიზეზი, ნიშნავს თუ არა ეს იმას, რომ არსებობს ყველა მიზეზის მიზეზი“²?, არსებობს თუ არა ღმერთი?, რა ხდება სიკვდილის შემდეგ?, საბოლოო დონეზე, აქ როგორ მოვხვდით?, საბოლოო დონეზე სად ვარ?, საბოლოო დონეზე ვინ ვარ?, საბოლოო დონეზე აქ, ან ზოგადად რატომ ვარსებობ? და ა.შ.³. ჩამოთვლილი და მსგავსი ტიპის კითხვების დასმის შემდეგ, ბევრი ადამიანი, მათზე პასუ-

* თეოლოგიის ბაკალავრი, ფილოსოფიის მაგისტრანტი (ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი), kavtaradzebakari75@gmail.com, ORCID: 0009-0008-9384-4873.

¹ Lennox C.J., *God's Undertaker: Has Science Buried God?*, Lion Books, 2009, 7.

² White J.T., *The Light of Christ: An Introduction to Catholicism*, The Catholic University of America Press, 2017, 1.

³ იხ., Baumeister F.R., *Meanings of Life*, The Guilford Press, 1991; McGrath A., *Born to Wonder: Exploring Our Deepest Questions – Why Are We Here and Why Does It Matter*, Tyndale Momentum, 2020.

ხებს, რელიგიაში, ფილოსოფიაში და მეცნიერებაში ეძებს. ასევე, XXI საუკუნეში, რადგან რელიგიას და მეცნიერებას, ძალიან დიდი გავლენა აქვს უამრავ ადამიანზე და ისინი, მათთვის მნიშვნელოვან კითხვებზე პასუხებს, სწორედ მათში ეძებენ, ცხადია შემდეგი: მათთვის, აუცილებლობით დგება საკითხი იმის შესახებ, თუ როგორი მიმართებაა მეცნიერებასა და რელიგიას შორის. კერძოდ, საკითხი, სულ მცირე, ასე დგება: ეს ორი დისციპლინა, ერთმანეთს ეწინააღმდეგება, იზოლირებულად არსებობს, თუ ამდიდრებს? ამიტომ, რადგან ეს საკითხი, ძალიან ბევრი ადამიანისთვის მნიშვნელოვანია (ძალიან ბევრ რელიგიურ ადამიანს სურს იმის ჩვენება, რომ მისი რელიგია, სულ მცირე, შეთავსებადია თანამედროვე მეცნიერებასთან⁴), ამ სტატიაში, სწორედ მის სხვადასხვა დონეზე განხილვას მოვახდენ, რომ მის აღქმაში და კვლევაში, თუნდაც მინიმალური დოზით, სინათლე შევიტანო.

რელიგიის სხვა დარგებთან (XVI საუკუნემდე, უმეტესად ფილოსოფიასთან) მიმართების განხილვას, ხანგრძლივი ისტორია აქვს (მაგალითად: შუა საუკუნეებში მცხოვრები მრავალი ქრისტიანი და მუსლიმი თეოლოგი, სისტემურად განიხილავდა მისი რელიგიის მიმართებას ფილოსოფიასთან⁵). მიუხედავად ამისა, მეცნიერებისა და რელიგიის მიმართების სისტემური სკოლარული კვლევა, XX საუკუნის მეორე ნახევრიდან დაიწყო⁶ (დაზუსტება: ბევრი მიიჩნევს, რომ დისციპლინის „მეცნიერება და რელიგია“ წარმოშობა, 1966 წელს მოხდა, როცა იან ბარბურის ნაშრომი „საკითხები მეცნიერებასა და რელიგიაში“ გამოვიდა)⁷. ამის გამო, ამ პერიოდიდან ვიდრე დღემდე, მეცნიერებისა და რელიგიის მი-

⁴ Clayton P., *Religion and Science: The Basics*, Routledge, 2012, 167.

⁵ იხ., ევანსი ჯ.რ., *ფილოსოფია და თეოლოგია შუა საუკუნეებში*, დ. თინიკაშვილის თარგმანი, თ. ბუაძის რედაქტორობით, თბილისი, 2014.

⁶ McGrath A., *Enriching Our Vision of Reality: Theology and the Natural Sciences in Dialogue*, SPSK, 2016, 196.

⁷ McGrath A., *Science Religion: A New Introduction*, 2nd Edition, Wiley Blackwell, 2010, 205.

მართების კვლევები, არსებობს როგორც ცალკე დისციპლინა სახელწოდებით „მეცნიერება და რელიგია“, ან „მეცნიერება და თეოლოგია“ (ამ დისციპლინის ერთ-ერთი ბაზისური მიზანი, 2 დისციპლინის მიმართების ისტორიული და ფილოსოფიური ანალიზია)⁸. ამის გამო, დღეს, ბევრ მოაზროვნეს, თავისუფლად ეწოდება, მეცნიერებისა და რელიგიის მიმართების მკვლევარი. ამიტომ, რადგან დღეს, მეცნიერებისა და რელიგიის მიმართების კვლევა, ძალიან მნიშვნელოვან თემად არის მიჩნეული, როგორც პოპულარულ, ასევე სკოლარულ დონეზე, წინამდებარე სტატიაც, სწორედ ამ თემის განხილვას დაეთმობა.

მეცნიერებისა და რელიგიის მიმართებას, ბოლო 150 წლის მანძილზე, იკვლევენ ისეთი მოაზროვნეები, როგორებიც არიან: პიერ ტიარ დე შარდენი (1881-1955), პაულ ტილიხი (1886-1965), კარლ ბარტი (1886-1968), ბერტრან რასელი (1872-1970), კარლ რანერი (1904-1984), სტივენ ჯეი გოულდი (1941-2002), თომას ტორანსი (1913-2007), იან ბარბური (1923-2013), ჩარლზ რაირი (1925-2016), მერი მიჯლი (1919-2018), ნორმან გეიზლერი (1932-2019), ედვარდ გრანტი (1926-2020), ჯონ პოლკინგჰორნი (1930-2021), ვოლფჰარტ პანენბერგი (დაბ.1928), კარლოს ალვინ პლანტინგა (დაბ.1932), ფრანცისკო ხოსე აიალა (დაბ.1934), რიჩარდსუინბერნი (დაბ.1934), პიტერ კრიფტი (დაბ.1937), მაიკლ რუზი (დაბ.1940), რიჩარდ დოკინსი (დაბ.1941), დანიელ დენეტი (დაბ.1942), ჯონ ლენოქსი (დაბ.1943), ჰიუ როზი (დაბ.1945), უილიამ ლეინ კრეიგი (დაბ.1949), ფრენსის კოლინზი (დაბ.1950), ალისტერ მაკგრეთი (დაბ.1953), ჟან გრონდენი (დაბ.1955), სტეფან მეიერი (დაბ.1958), რობერტ ბერონი (დაბ.1959), ფრენკ ტურეკი (დაბ.1961), მაიკლ სტენმარკი (დაბ.1962), ედვარდ ფიზერი (დაბ.1968), იუვან ნოახ ჰარარი (დაბ.1976), არმინ ნავაბი (დაბ.1983), და მრავალი სხვა.

⁸ De Cruz H., Religion and Science, <<https://plato.stanford.edu/entries/religion-science/>> [10.06.2023].

თუმცა, მათ შორის, ბევრი ასპექტით, განსაკუთრებით გამოირჩევა შემდეგი ორი მკვლევარი: 1. ფიზიკის, რელიგიის და მეცნიერების პროფესორი იან ბარბური; 2. თეოლოგი, ისტორიკოსი და მეცნიერების ფილოსოფოსი ალისტერ მაკგრეთი. დასახელებული 2 მოაზროვნე, შემდეგი ასპექტებით იქცევა ყურადღებას: 1. შეასრულეს შავი სამუშაო (ის რაც ყველაზე რთულია ყველასთვის), რადგან ისეთი ინფორმაციები მოიძიეს ამ საკითხზე, რომელთა პოვნაც მრავალწლიან კვლევა-ძიებას მოითხოვს; 2. ნაშრომების შედგენისას, დაეყრდნენ წარმოუდგენლად ბევრ წყაროს (საუბარია ასობით წყაროზე); 3. მეცნიერებისა და რელიგიის მიმართება განიხილეს არა ერთ, არამედ მრავალ დონეზე (ისტორიულ, თეოლოგიურ, ფილოსოფიურ, მეცნიერულ, სოციალურ და.აშ.); 4. დიდი სურათიდან გააკეთეს მოზომილი და ფრთხილი დასკვნები; 5. შეეცადნენ რომ ყოფილიყვნენ მაქსიმალურად ობიექტურები და მიუკერძოებლები (ეს ძალიან დიდი დოზით, ნამდვილად გამოუვიდათ); 6. საკითხი განიხილეს არა მოკლედ, არამედ ძალიან ვრცლად და მასშტაბურად (იან ბარბურის ყველა ნაწერს ამ საკითხზე თუ შევაერთებთ, მაშინ მივიღებთ 1500 გვერდზე მეტს. ხოლო ალისტერ მაკგრეთის ამ საკითხზე ყველა ნაშრომის შეერთებით, ჩვენ წინაშეა 3000 გვერდზე მეტი); 7. დასახელებულმა 2-მა ავტორმა, მეცნიერება იცის არა გარედან, არამედ შიგნიდან (ალისტერს მაკგრეთს, მოლეკულურ ბიოფიზიკაში აქვს სადოქტორო დაცული, ხოლო იან ბარბური, ფიზიკის მეცნიერებათა დოქტორი იყო), ისევე როგორც მრავალი სხვა დარგი (მეცნიერების ისტორია, მეცნიერების ფილოსოფია, თეოლოგია, ზოგადად ფილოსოფია, და ა.შ.) საკმაოდ სიღრმისეულ დონეზე. ამიტომ, წინამდებარე სტატიაში, მიუხედავად იმისა, რომ ბევრი მკვლევრის ნაშრომი იქნება გამოყენებული, მაინც, განსაკუთრებულად, სწორედ დასახელებული 2 მოაზროვნის მიერ დაწერილ ნივთებზე დაყრდნობა მოხდება⁹.

⁹ იან ბარბურის შესახებ იხ., Laracy R.J., *Theology and Science in the Thought of Ian Barbour*, New York, 2021, ხოლო ალისტერ მაკგრეთის შესახებ იხ.,

მეცნიერებასა და რელიგიას შორის მიმართების კვლევაში, არცთუ ისე მცირე ხანია, ქართველი მოაზროვნეებიც ჩაერთნენ. კერძოდ, ეს საკითხი, ამა თუ იმ კუთხით, განიხილეს ისეთმა ქართველმა მოაზროვნეებმა, როგორებიც არიან: სერგი ავალიანი (მეცნიერების ფილოსოფოსი), ვენორი ქვაჩახია (ფილოსოფოსი), ზურაბ კიკნაძე (თეოლოგი, ბიბლისტი, ლიტერატორი), ბაჩანა ბრეგვაძე (მთარგმნელი), ვახტანგ ერქომაიშვილი (ფილოსოფოსი) ზაზა ოსმანოვი (ფიზიკოსი), გიორგი თავაძე (ფილოსოფოსი, მთარგმნელი), ვაჟა ვარდიძე (თეოლოგი), თეიმურაზ ბუაძე (თეოლოგი), ზურაბ ეკალაძე (თეოლოგი), ზურაბ ჯაში (თეოლოგი), გიორგი გვასალია (თეოლოგი), დავით თინიკაშვილი (თეოლოგი, ისტორიკოსი, მთარგმნელი), გიორგი კაპანაძე (მთარგმნელი), თეიმურაზ თათარიშვილი (ისტორიკოსი, თეოლოგი), ლევან მათეშვილი (ისტორიკოსი, თეოლოგი) და აშ. ჩამოთვლილმა მოაზროვნეებმა ძალიან საინტერესოდ განიხილეს მეცნიერებასა და რელიგიას შორის მიმართების სხვადასხვა ასპექტი (ზოგიერთმა დასახელებულმა მოაზროვნემ, თარგმანით შეიტანა წვლილი ამ საკითხის კვლევაში). მიუხედავად ამისა, რადგან ამ საკითხს, წარმოუდგენლად ბევრი დონე აქვს და ძალიან რთულია, გასაგებია, რომ საჭიროა კიდევ უფრო მეტის გაკეთება ამ მიმართულებით. ამის გათვალისწინებით, წინამდებარე სტატია, სწორედ ამას ეცდება, რადგან მისი მიზანია, ამ საკითხის რამდენიმე საინტერესო ასპექტი განიხილოს ობიექტურად და უმეტესად ინფორმაციულად, რომ უკვე გაკეთებულ საქმეს, კიდევ ერთი დამატოს და ამით, ამ საკითხის ქართულ ენაზე კვლევა, კიდევ უფრო წინ წავიდეს.

მეცნიერებისა და რელიგიის მიმართების მკვლევარი ფილიპ კლეიტონი (დაბ.1956), მეცნიერების და რელიგიის მნიშვნელობაზე

Mcdonald L.S., *The Merging of Theology and Spirituality: An Examination of the Life and Work of Alister E. McGrath*, University Press of America, 2006; Dew J.K.Jr, *Science and Theology: An Assessment of Alister McGrath's Critical Realist Perspective*, Wipf and Stock, 2010.

ნერს: რელიგია იმდენად ბაზისურია კაცობრიობის ისტორიისთვის, რომ ადამიანური სახეობა, წოდებულ იქნა, რელიგიურ არსებად (*homo religiosus*). იგივენაირად, შეუძლებელია კაცობრიობის წარმოდგენა მეცნიერების გარეშე. კერძოდ, დღეს, ადამიანის ცხოვრების თითქმის ყველა ასპექტი, ამა თუ იმ კუთხით არის დაკავშირებული მეცნიერებასთან (იქნება ეს მეცნიერული ტექნოლოგიები, მედიცინა თუ სხვა)¹⁰. ამის გათვალისწინებით, ცხადია, რომ ძალიან ბევრი ადამიანისთვის, უმნიშვნელოვანესია, იმის გარკვევა, თუ როგორი მიმართებაა მეცნიერებასა და რელიგიას შორის.

ალისტერ მაკგრეთის აზრით, მეცნიერებასა და რელიგიას შორის მიმართება, არის ერთ-ერთი ყველაზე რთული, შთამბეჭდავი და კონტრავერსიული საკითხი, რომელიც შეიძლება ადამიანმა ისწავლოს¹¹. რადგან ეს საკითხი ძალიან რთულია და მას აქვს ბევრი დონე (მეცნიერული, თეოლოგიური, ფილოსოფიური, სოციალური, პოლიტიკური და ა.შ.), ამ სტატიაში, მოკლედ განვიხილავ შემდეგ საკითხებს: 1. რა არის მეცნიერება?; 2. რა არის რელიგია?; 3. მეცნიერების და რელიგიის ურთიერთობის ისტორია XVII-XX საუკუნეში (იან ბარბურის მიხედვით); 4. რელიგიის და მეცნიერების მიმართების (იგულისხმება მათ იდეებს შორის მიმართება. ხოლო როცა ეს არ იგულისხმება, ეს დაზუსტებული იქნება მსჯელობის დროს) 4 მოდელი (იან ბარბურის მოდელი): 4.1. დაპირისპირება; 4.2. დამოუკიდებლობა; 4.3. დიალოგი; 4.4. ინტეგრაცია. ამ საკითხების განხილვას კი, თავის მხრივ, შემდეგი მიზნები აქვს: 1. ქართველმა მკითხველმა, ერთი სტატიის ფარგლებში, მიიღოს ბევრი მნიშვნელოვანი (და ხშირად ნაკლებცნობილი) ინფორმაცია ამ საკითხზე; 2. დამწყებ მკვლევარებს, მნიშვნელოვანი ინფორმაციების და წიგნების შესახებ ცოდნის მიწოდებით, უფრო გაუადვილოს ის, რომ აქ განხილული საკითხების გაღრმავება მათ კვლე-

¹⁰ Clayton P., *Religion and Science: The Basics*, Routledge, 2012, 1.

¹¹ McGrath A.E., *The Foundations of Dialogue in Science and Religion*, Blackwell Publishers, 1998, 1.

ვებში, უფრო ადვილად მოახდინონ; 3. მკითხველს დაანახოს ის, რომ მეცნიერების და რელიგიის მიმართებას, ძალიან ბევრი დონე აქვს და ის ვერ იქნება რედუცირებული (დაყვანილი), დაუსაბუთებელ სლოგანებამდე; 4. წაახალისოს მეცნიერებისა და რელიგიის მიმართების ობიექტური კვლევები (არაობიექტური, ანუ იდეოლოგიზირებული კვლევის ბევრ ვარიაციას, სულ მცირე, 3 თვისება ახასიათებს: 1. ოპონენტთა არგუმენტების ისე წარმოჩენა, როგორც ისინი, თავად ოპონენტებს არ წარმოუჩენიათ, ანუ მათი აზრების დამახინჯება¹²; 2. კვლევამ, რაც არ უნდა აჩვენოს, ამის გამო, არასდროს იცვლება ის რწმენა, რომ მის დანყებამდე დაშვებული დასკვნა არის სწორი; 3. ინფორმაციის მხოლოდ იმ მიზნით მოძიება, რომ შემდეგ ის, ინტერპრეტაციის გზით მოერგოს კვლევის დანყებამდე არსებულ დასკვნას, ან დასკვნებს¹³); 5. სტატიის მიზანი არ არის, წარმოჩენილი 4 მოდელიდან, რომელიმეს ჭეშმარიტება, ან მცდარობა დაასაბუთოს. ამისგან განსხვავებით, მისი მიზანია, საკითხის სირთულე და მისი მრავალი დონე დაანახოს მკითხველს, ისევე როგორც მასთან დაკავშირებული საკითხები, უმეტესად ინფორმაციულად და მაქსიმალურად ობიექტურად, ანუ მიუკერძოებლად განიხილოს (დაზუსტება: ცხადია, სრული ობიექტურობა იმ გაგებით, რომ არაფერი იყოს ავტორისეული, ხშირად შეუძლებელია და არც არის საჭირო. მეორე მხრივ, ობიექტურობა, როგორც არამიკერძოება, ყოველთვის საჭიროა. ამიტომ, ამ გაგებით ობიექტურობის ფონზე, სტატიაში, საკითხების შერჩევა, მათი დალაგების პრინციპი და განხილვის გზები, ცხადია ავტორისეულია).

¹² Feser E., *The Last Superstition: A Refutation of the New Atheism*, St. Augustines Press, 2008, 75-90.

¹³ McGrath A., *Dawkins' GOD: Genes, Memes, and the Meaning of Life*, Blackwell Publishing, 2007, 82-84. ეს იმას ნიშნავს, რომ იდეოლოგიზირებული კვლევისას, მკვლევარი ეძებს არა ჭეშმარიტებას, რომელიც შეიძლება სულ სხვა აღმოჩნდეს (და ეს კვლევამ აჩვენოს) იმისგან, რისიც მას სჯერა, არამედ იმ მიზეზებს, რომლებიც გაამართლებს მის იმ რწმენას, რომელიც კვლევის დანყებამდე აქვს.

II. რა არის მეცნიერება?

მეცნიერება¹⁴, როგორც რთული ფენომენი (რაც უფრო რთულია ფენომენი, მით ბევრი დონე აქვს მას და შესაბამისად მით ბევრ დონეზე აღწერადი და ახსნადი¹⁵), არა ერთ, არამედ მრავალ დონეზე შეიძლება აღინეროს (ემპირიულ, სოციალურ, პოლიტიკურ, ეპისტემურ, ისტორიულ და ა.შ.). ამიტომ, ამ სტატიის ფარგლებში, ზოგადი კარგი წარმოდგენა რომ შეიქმნას მეცნიერების შესახებ, ქვემოთ, მის შვიდ დონეზე აღწერას მოვახდენ.

- 1. კითხვა იმის შესახებ თუ რა არის მეცნიერება, არ არის ისე მარტივი, როგორც ეს ერთი შეხედვით ჩანს – როცა ფილოსოფოსი კითხულობს იმის შესახებ თუ რა არის მეცნიერება, ამ კითხვაზე პასუხი, ვერ იქნება ის, რომ ფიზიკა, ქიმია და ბიოლოგია მეცნიერებაა, ხოლო მუსიკა, ხელოვნება და თეოლოგია არა. ასევე, ამ კითხვაზე სრული და ზუსტი პასუხი, ვერც ის იქნება, რომ მეცნიერება არის სამყაროს ახსნის, გაგების და წინასწარმეტყველების მცდელობა. კერძოდ, ბევრი რელიგიაც ცდილობს სამყაროს ახსნას და გაგებას, ასტროლოგიაც – მომავლის წინასწარმეტყველებას, ისტორიაც ცდილობს იმის გაგებას და ახსნას, რაც მომხდა წარსულში, მიუხედავად იმისა, რომ არც ისტორია, არც რელიგია და არც ასტროლოგია, მეცნიერებად არ მიიჩნევა. ამის გათვალისწინებით, შეგვიძლია დავასკვნათ 3 რამ: 1. კითხვა იმის შესახებ თუ რა არის**

¹⁴ მეცნიერება, ერთ ზოგად ბაზისურ დონეზე, არის რთული ადამიანური აქტივობა, რომელიც მრავალი კომპონენტისგან შედგება. ამიტომ, მეცნიერება, მრავალ დონეზე აღწერადია (მეცნიერებას აქვს მრავალი დონე. ასევე, თითოეული დონის შესახებ, არსებობს მრავალი ჭეშმარიტება. ამის გათვალისწინებით, მეცნიერების ფილოსოფიის ფუნდამენტური მიზანია, მეცნიერების ბევრი დონე აღმოაჩინოს და თითოეული დონის შესახებ, რაც შეიძლება ბევრ ჭეშმარიტებას მიწვედეს).

¹⁵ იხ., McGrath A.E., *Science & Religion: A New Introduction*, 3rd Ed., Wiley Blackwell, 2020, 11-19, 57-95.

მეცნიერება, არც ისე ადვილია, როგორც ეს ერთი შეხედვით ჩანს; 2. კითხვა იმის შესახებ თუ რა არის მეცნიერება, ნიშნავს იმის დადგენას, თუ რა საერთო აქვთ იმ დარგებს (ფიზიკა, ქიმია, ბიოლოგია და.შ.), რომლებიც მეცნიერებად მიიჩნევა; 3. კითხვა იმის შესახებ თუ რა არის მეცნიერება, გულისხმობს იმის დადგენას, „თუ რა ხდის რაიმეს მეცნიერებად“¹⁶.

- 2. სიტყვა მეცნიერების ენობრივი დეფინიცია, არ გვეუბნება მკაფიოდ იმას, თუ რასთან გვაქვს საქმე –** სიტყვა მეცნიერება, პირდაპირი მნიშვნელობით, ნიშნავს ცოდნას, რადგან ის მომდინარეობს ლათინური ტერმინიდან “scire”, რაც ნიშნავს ცოდნას, ან გაგებას (“To Know”) ¹⁷. ამიტომ, თუ მხოლოდ სიტყვა მეცნიერების ენობრივი დეფინიციიდან ამოვალთ, მაშინ მასზე, შეიძლება ითქვას შემდეგი: მეცნიერება არის მცდელობა, სწორი ცოდნა მოვიპოვოთ ჩვენ თავზე და იმაზე, რაც ჩვენ ირგვლივ ხდება და არსებობს¹⁸. მიუხედავად იმისა, რომ ეს არ არის მეცნიერების ცუდი დეფინიცია, ის მაინც პრობლემურია. კერძოდ, იგივე სახის ცოდნას, ესწრაფვის ფილოსოფიაც¹⁹, ისევე როგორც თეოლოგია²⁰ (აბრაამისეული რელიგიების თეოლოგია), მიიჩნევენ რომ კოსმოსის ბაზისურ დონეებზე ცოდ-

¹⁶ მეცნიერების პირველი ასპექტის წარმოჩენისას, სრულად ვეყრდნობი შემდეგ ნაშრომს: Okasha S., *Philosophy of Science: A Very Short Introduction*, 2nd Ed., Oxford University Press, 2016, 1.

¹⁷ Geisler N.L., Bocchino P., *Unshakable Foundations: Contemporary Answers to Crucial Questions about the Christian Faith*, Bethany House Publishers, 2001, 71.

¹⁸ ბაინემი უ., მეცნიერება, მოკლე ისტორია, ლ. გველესიანის თარგმანი, თბილისი, 2022, 7.

¹⁹ ფილოსოფოს კარლოს ალვინ პლანტინგას აზრით, რაიმეზე ფილოსოფიურ რეფლექსია სხვა არაფერია, თუ არა მასზე ღრმად დაფიქრება. Plantinga A., *God, Freedom, and Evil*, William B. Eerdmans Publishing Company, 2001, 1.

²⁰ თეოლოგიის ერთ-ერთი დეფინიციის მიხედვით, ის არის დარგი, რომლის მიზანიცაა, „ღმერთის ბუნების, მიზნების და აქტივობის სისტემატიკური ანალიზი“. იხ., McGrath A.E., *Historical Theology: An Introduction to the History of Christian Thought*, 3rd Ed., Wiley-Blackwell, 2023, 2.

ნას, უკვე მიაღწია (ღვთაებრივი გამოცხადების გზით)²¹. ამიტომ, აუცილებლობით დაისმის კითხვა იმის შესახებ, თუ რა განსხვავებაა, მეცნიერებასა და თეოლოგიას, ან მეცნიერებასა და ფილოსოფიას შორის²². კერძოდ, რადგან სამივე დარგი, ცოდნის კონცეფციის ირგვლივ მოიაზრება (სულ მცირე, თეოლოგიასაც, ფილოსოფიასაც და მეცნიერებასაც, პრეტენზია აქვს ცოდნაზე), მეცნიერების არსზე საუბრისას, მხოლოდ ცოდნაზე ზოგადი აქცენტებით (რა შინაარსაც შეიცავს თავად სიტყვა მეცნიერება), მათ შორის სხვაობა ნაიშლება და მეცნიერების სპეციფიკურობა ვერ გამოიხატება. ამიტომ, აუცილებელია შემდეგი საკითხების დადგენა იმისათვის, რომ მეცნიერების არსს, რაღაც დონეზე მაინც ჩავნვდეთ: 1. რის შესახებ ცოდნას ესწრაფვის მეცნიერება?; 2. რა გზებით (ანუ მეთოდებით) ცდილობს მეცნიერება ცოდნის დაუფლებას; 3. რა მიზნების გამო უნდა მეცნიერებას ის, რომ ცოდნას მიწვდეს?

- 3. მეცნიერების არსის გაგება, კულტურულად, გეოგრაფიულად და ისტორიულად არის ლოკალიზებული – თუ როგორ გავიგებთ მეცნიერებას, ეს ლოკალიზებულია კულტურული, გეოგრაფიული და ისტორიული ასპექტებით. მაგალითად: ანტიკურ ეპოქაში (ძვ.წ.,V-ახ.წ.V), შუა საუკუნეებში (V-XV), რენესანსის დროს (XV-XVI), მეცნიერული რევოლუციის დროს (სამირ ოკაშას აზრით 1500-1750 წლები²³), ან ახლანდელ დროს (XX საუკუნის დასაწყისიდან დღემდე) არსებული მეცნიერება, ნამდვილად არ არის ერთმანეთის იგივეობრივი²⁴. ამიტომ, როცა მეცნიე-**

²¹ იხ., თათარიშვილი თ, რელიგიების ისტორია, თბილისი, 2018.

²² იხ., Williamson T., *Philosophical Method: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, 2020.

²³ Okasha S., *Philosophy of Science: A Very Short Introduction*, 2nd Ed., Oxford University Press, 2016, 2.

²⁴ ალისტერის აზრით, ტერმინ „მეცნიერის“ გამოყენება 1830 წლიდან დაიწყო, ხოლო მისი ფართოდ გავრცელება XIX საუკუნის მიწურულიდან მოხდა. McGrat A.E., *Natural Philosophy: On Retrieving a Lost Disciplinary Imaginary*, Oxford

რების არსზე ვსაუბრობთ და მის სწორად აღწერას ვცდილობთ, აუცილებელია იმის დაზუსტება, თუ რომელ ეპოქაში, ადგილას და კულტურაში არსებულ მეცნიერებაზე ვსაუბრობთ²⁵ (დაზუსტება: არამართო მეცნიერების არსის გაგებაა დროით და სივრცით ლოკალიზებული, არამედ თვით მეცნიერული ცოდნაც, რადგან ნებისმიერ ეპოქაში მცხოვრები მეცნიერი, ეყრდნობა იმ ფაქტებს, მეთოდებს და ტექნოლოგიურ შესაძლებლობებს, რომლებიც მისი ეპოქისთვისაა ხელმისაწვდომი²⁶).

- 4. ემპირიზმის ცენტრალურობა მეცნიერებაში – მეცნიერების (ფიზიკა, ქიმია, ბიოლოგია, კოსმოლოგია და. აშ), არსზე საუბრისას, ძალიან ბევრი მოაზროვნე ხაზს უსვამს იმას, რომ მასში ცენტრალური არის ემპირიზმი (შეხედულება, რომ ცოდნის მთავარი წყარო და დებულების ჭეშმარიტების დადგენის მთავარი მეთოდი არის „სენსორული გამოცდილება“²⁷). მაგალითად: 1. ალისტერ მაკგრეთი – „ნატურალური მეცნიერებანი არიან ემპირიულნი თავიანთი მიდგომით – სხვა სიტყვებით, სამყაროს შესწავლისას, ისინი ეყრდნობიან დაკვირვებას და ცდას“²⁸; 2. თომას**

University Press, 2023, 1. ასევე, ჰელე დე კრუზის აზრით, ვიდრე XIX საუკუნემდე, რასაც დღეს ვეძახით მეცნიერებას, ეწოდებოდა „ნატურალური ფილოსოფია“, ან მეცნიერების ექსპერიმენტულ ნაწილს, ეწოდებოდა „ექსპერიმენტული ფილოსოფია“. De Cruz H., Religion and Science, <<https://plato.stanford.edu/entries/religion-science/>> [10.06.2023].

²⁵ ამის გათვალისწინებით, ქვემოთ (4-7) მეცნიერების არსზე საუბრისას, იგულისხმება თანამედროვე მეცნიერება.

²⁶ ამ საკითხზე ალისტერი წერს: „აღამიანი ახდენს რეფლექსიას იმ მონაცემებზე, რომლებიც მისთვისაა სანდომი. ეს მონაცემები კი ხშირად, ისტორიის და კულტურის გარემოებით არის განსაზღვრული.... ჩვენ სამყაროზე მსჯელობა, გარდაუვლად არის ლიმიტირებული იმით, თუ რა შეგვიძლია დავინახოთ მასზე“. McGrath A.E., The Territories of Human Reason Science and Theology in an Age of Multiple Rationalities, Oxford University Press, 2019, 26.

²⁷ Barbour I.G., Religion and Science: Historical and Contemporary Issues, SCM Press, 1998, 357.

²⁸ McGrath A., Why God Won't Go Away Engaging With The New Atheism, SPCK, 2011, 77.

დიქსონი – “მეცნიერული ცოდნა ეყრდნობა სამყაროზე დაკვირვებებს”²⁹; 3. სტეფან ქერი – „ყველაზე ძირითად დონეზე, მეცნიერული მეთოდი არის მარტივი, სამ-ნაბიჯიანი პროცესი. ის იწყება ფრთხილი დაკვირვებით ბუნების ამა თუ იმ ასპექტზე. თუ აქიდან წარმოიშვება ისეთი რამ, რაც არ არის საკმარისად გასაგები, ხდება მის ახსნაზე ფიქრი და იმ გზის მოძებნა, რომელმაც უნდა შეამოწმოს ამ ფიქრების სისწორე”³⁰. ამის გათვალისწინებით, შეიძლება შემდეგი 3 მნიშვნელოვანი დასკვნის გაკეთება მეცნიერებაზე: 1. მეცნიერების ერთ-ერთი განსხვავება სხვა დარგებისგან, შეიძლება დაყვანილ იქნას იმ ემპირიულ მეთოდებზე (ფრთხილი დაკვირვებები, დაკვირვების გაძლიერება და ექსპერიმენტი), რომლებიც მხოლოდ მეცნიერებაში გამოიყენება და არა სხვა ინტელექტუალურ (არამეცნიერულ) დისციპლინებში³¹; 2. მსჯელობა იმდენად შორდება მეცნიერულს, რამდენადაც შორდება ემპირიზმს და პირიქით, რა დოზითაც ემპირიულია მსჯელობა, იმ დოზით მეცნიერულია ის (დამატება: სწორედ ამიტომ, როცა მეცნიერის მსჯელობას ვუსმენთ, ან ვკითხულობთ, ფრთხილად უნდა გავყოთ მისი მსჯელობის მეცნიერული და არა მეცნიერული მხარე იმაზე აქცენტირებით, თუ მისი აზრების რა ნაწილია ემპირიული და რა არა); 3. მეცნიერული პრაქტიკა ადასტურებს, რომ მეცნიერული კვლევა-ძიება და მსჯელობა, ხშირად შორდება ემპირიზმს და გადადის ფილოსოფიაში, მეტაფიზიკაში და ზოგჯერ თეოლოგიაშიც კი³². მიუხედავად ამისა, დებულება, რომ ემპირი-

²⁹ Dixon T., *Science and Religion: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, 2008, 4.

³⁰ Carey S.S., *A Beginner's Guide to Scientific Method*, 4th Ed., Cengage Learning, 2011, 3.

³¹ Okasha S., *Philosophy of Science: A Very Short Introduction*, 2nd Ed., Oxford University Press, 2016, 2.

³² მულტივერსით ჩვენ სამყაროში არსებული წესრიგის ახსნა, უცხოპლანე-

რიზმია ცენტრალური მეცნიერებაში, ნიშნავს შემდეგს: მეცნიერული კვლევა-ძიების დროს, მთავარი მეთოდი, რომლის დახმარებითაც ხორციელდება მეცნიერება და მთავარი რამ, რომელმაც საბოლოოდ უნდა დაადგინოს (წმინდად მეცნიერულ დონეზე) ის, თუ რომელი დებულებაა სწორი და რომელი არა (ან ის დაადგინოს, რომელი დებულებაა უფრო სააღბათოდ სწორი და რომელი არა), არის ემპირიზმი და მისი ვარიაციები.

- 5. მეცნიერება როგორც შესაძლოთაგან საუკეთესო ახსნის დადგენის მცდელობა – კოსმოსის და ადამიანის გონების სირთულის გამო, სამყარო მრავალნაირად ინტერპრეტირებადია („ეს კარგად არის ცნობილი რომ ნატურალური სამყარო არის კონცეფტუალურად მოქნილი“³³).** ეს, სულ მცირე ნიშნავს იმას, რომ ამა თუ იმ ფენომენის (მაგალითად დედამიწაზე სიცოცხლის წარმოშობა), საგნის არსებობის (მაგალითად პლანეტების არსებობა), ან მისი მოქმედების (მაგალითად ადამიანის ტვინის მუშაობა) ახსნა³⁴, შეიძლება 2 (ან მეტი) ურთიერთგამომრიცხავი თე-

---

ტელების არსებობის დაშვებით დედამიწაზე სიცოცხლის წარმოშობის ახსნა, სამყაროს კომპიუტერულ სიმულაციად მიჩნევა, კოსმიური და ბიოლოგიური ევოლუციის უმიზნო, დაუგეგმავ პროცესად მოაზრება და სხვა შემთხვევები, ნათლად ადასტურებს იმას, რომ მეცნიერთა მსჯელობები, ხშირად შორდება ემპირიზმს (დაზუსტება: ეს იმას ნიშნავს, რომ მეცნიერები, ხშირად გამოთქვამენ ისეთ აზრებს, რომელთა უარყოფა, ან დადასტურება ემპირიზმით, ზოგჯერ ახლა, ზოგჯერ კი პრინციპულად შეუძლებელია) იხ., McGrath A., *Surprised by Meaning: Science, Faith, and How We Make Sense of Things*, Westminster John Knox Press, 2011; Turek F., *Stealing from God: Why Atheists Need God to Make Their Case*, NavPress, 2014.

³³ McGrath A., McGrath C.J., *The Dawkins Delusion?: Atheist Fundamentalism and the Denial of the Divine*, IVP Books, 2007, 45,

³⁴ არსებობს სულ მცირე 2 სახის ახსნა: 1. ონტოლოგიური. 2. ეპისტემოლოგიური. პირველი ცდილობს იმ ონტოლოგიური სტრუქტურის დადგენას, რომელმაც გამოიწვია ასახსნელი შედეგი. მეორე კი ცდილობს, საკვლევი ფენომენი, გახადოს გასაგები, პროგნოზირებადი და ინტელიგიბელური (გონებით ნედომადი) იმით, რომ ის, ჩასვას ინფორმაციულ კონტექსტში. McGrath A.E., *The Territories of Human Reason: Science and Theology in an Age of Multiple Rationalities*, Oxford University Press, 2019, 135.

ორით და არა მარტო ერთით³⁵. ამის გათვალისწინებით, მეცნიერულ პრაქტიკაში, ხშირია შემთხვევა, როცა ემპირიული დაკვირვებები, მისი გაძლიერება, ან ექსპერიმენტი, არ მიაწინებს სრული სიზუსტით და მკაფიოდ იმაზე, თუ რომელი თეორია, ან ზოგადად ახსნა სწორი, ან სულ მცირე უკვე არსებული ახსნებიდან საუკეთესო (სხვა სიტყვებით: ასეთ დროს, თეორიის, ან ახსნის ქვემარტივება, არ არის დაკვირვებით განსაზღვრული, ანუ ახსნის, ან თეორიის სისწორე, არ გამომდინარეობს დაკვირვებიდან დედუქციური აუცილებლობით)³⁶. ამის გამო, ასეთ დროს, აუცილებელი ხდება, გარკვეული კრიტერიუმების (სავარაუდო კრიტერიუმებია: 1. სიმარტივე; 2. ეკონომიურობა; 3. ემპირიული ადეკვატურობა; 4. სილამაზე; 5. ობიექტურობა; 6. წინასწარმეტყველების ძალა³⁷) შემუშავება და მათი სიტუაციური ფრთხილი გამოყენება იმისათვის, რომ ალბათურად დადგინდეს ის, თუ დაკვირვების რომელი ახსნა საუკეთესო. ამგვარ მიდგომას, ან გონების ამგვარ აქტს, ფილოსოფოსებმა უწოდეს „აბდუქცია“, ან „ვარაუდი საუკეთესო ახსნაზე“, „ან არგუმენტი საუკეთესო ახსნის სასარგებლოდ“³⁸. როგორც აღინიშნა, მსჯელობის ეს ფორმა, გულისხმობს იმ მიზნის მიღწევას, რომ დაკვირვებადი ფაქტისთვის, ან ფენომენისთვის (ან მინიშნებადი ფენომენის), ისეთი ახსნა მოიძებნოს და დადგინდეს, რომელიც ჩვენ ხელთ არსებული ახსნებიდან საუკეთესო იქნება (სწორედ ეს მეთოდი გამოიყენა როგორც ისააკ ნიუტონმა

³⁵ Warburton N., *Philosophy: The Basics: The Basics*, 5th Ed., Routledge, 2013, 127-128.

³⁶ McGrath A., *Surprised by Meaning: Science, Faith, and How We Make Sense of Things*, Westminster John Knox Press, 2011, 26-27; Barbour I.G., *Religion and Science: Historical and Contemporary Issues*, SCM Press, 1998, 109.

³⁷ McGrath A.E., *The Territories of Human Reason Science and Theology in an Age of Multiple Rationalities*, Oxford University Press, 2019, 95-124.

³⁸ Fosl S.P., Baggini J., *The Philosopher's Toolkit: A Compendium of Philosophical Concepts and Methods*, 3rd Ed., Wiley-Blackwell, 2020, 47-51.

1643-1727 „ნატურალური ფილოსოფიის მათემატიკურ სანყისებში“, ასევე ჩარლზ დარვინმა 1809-1882 „სახეობათა წარმოშობაში“)³⁹. ამის გათვალისწინებით, შეიძლება შემდეგი 2 დასკვნის გამოტანა: 1. მეცნიერება, ეს არის ემპირიზმის და აბსტრაქტული კრიტიერიუმების ფრთხილი გამოყენება იმ მიზნით, რომ დაკვირვებადი ფენომენის შესაძლოთაგან საუკეთესო ახსნა მოიძებნოს და დადგინდეს (ალბათურად დადგინდეს მისი სისწორე, ან სხვებზე უკეთესობა); 2. მეცნიერება ეს არის გამართლებული რწმენის („justified belief“) მიღწევა იმის შესახებ, თუ რომელი ახსნაა შესაძლოთაგან საუკეთესო (ამგვარ რწმენას, გამართლებული ენოდება, რადგან შეიძლება შემდეგი რამის ჩვენება: გამართლებულები ვართ იმ დაჯერებაში, რომ გარკვეული ახსნა საუკეთესოა, მიუხედავად იმისა, რომ ამას, ვერ ვამტკიცებთ სრული სიზუსტით)⁴⁰.

- 6. მეცნიერების ზოგადი 2 მიზანი** – მეცნიერება, მიუხედავად იმისა, რომ ყოველთვის ცოდნასთან იყო დაკავშირებული, მაინც, მისი მიზანი (ან მიზნები), რაღაც დოზით, დროით და სივრცით განისაზღვრებოდა. მეორე მხრივ, ბოლო 500 წლის განმავლობაში, ნელ-ნელა, იკვეთებოდა, რომ მეცნიერებას, ყველაზე ზოგად დონეზე, შემდეგი 2 მიზანი აქვს: 1. რაც შეიძლება მეტი გაიგოს იმაზე, თუ როგორ მუშაობს სამყარო⁴¹ (მეცნიერებას სურს, სამყაროს ყველა ის დონე შეიმეცნოს, რომელიც მეცნიერული მეთოდებისთვის, ფორმების და კატეგორიებისთვისაა სა-

³⁹ Evans T.B.ST.J, *Thinking and Reasoning: A Very Short Introduction*, Oxford University Press, 2017, 3; McGrath A.E., *Mere Apologetics: How to Help Seekers and Skeptics Find Faith*, Baker Books, 2012, 82-86; McGrath A., *Why God Won't Go Away Engaging With The New Atheism*, SPCK, 2011, 72-77.

⁴⁰ McGrath A., *Surprised by Meaning: Science, Faith, and How We Make Sense of Things*, Westminster John Knox Press, 2011, 27.

⁴¹ Okasha S., *Philosophy of Science: A Very Short Introduction*, 2nd Ed., Oxford University Press, 2016, 40.

წვდომი⁴²; 2. მეცნიერული გზებით მოპოვებულ ცოდნაზე დაყრდნობით, პრაქტიკულად უკეთესობისკენ შეცვალოს ადამიანის ცხოვრება და სამყარო (ცხადია მეცნიერული ცოდნა, ისევე როგორც ნებისმიერი ცოდნა, შეიძლება გამოყენებულ იქნას ბოროტი მიზნებისთვის⁴³. თუმცა, ცხადია, მეცნიერებას, დეკლარირებულად სურს, რომ მის მიერ მოპოვებული ცოდნა, პოზიტიური მიზნებისთვის იყოს გამოყენებული⁴⁴), იქნება ეს ტექნოლოგიების განვითარება, ადამიანური ტკივილების შემცირება, თუ მსგავსი.

- 7. მეცნიერების ლიმიტი** – ალისტერ მაკგრეთის აზრით⁴⁵, „საკვლევე მეთოდის ბუნება, ახდენს იმის დეტერმინირებას თუ რა შეიძლება იქნას მისით დანახული და ასევე რა არა“ (მაგალითად: ადამიანის თვალი, მისი ბუნებიდან გამომდინარე ვერ დაინახავს მუსიკის ხმას). მეორე მხრივ, როი ბასკარის აზრით⁴⁶, „საგნის ბუნებაა ის, რაც ახდენს მისი შესასწავლი შესაძლო მეცნიერების ფორმის დეტერ-

⁴² McGrath A., *Enriching Our Vision of Reality: Theology and the Natural Sciences in Dialogue*, SPSK, 2016, 16.

⁴³ Horn T., *Why We're Catholic: Our Reasons for Faith, Hope, and Love*, Catholic Answers Press, USA, 2017, 11.

⁴⁴ ეთიკის და მეცნიერების მიმართება, ერთ-ერთი ურთულესი საკითხია. რაღაც დონეზე, არსებობს ზოგადი ფილოსოფიური კონსენსუსი, რომ მხოლოდ მეცნიერულ მეთოდებზე, ფორმებზე და კატეგორიებზე დაყრდნობით, შეუძლებელია ეთიკური განცხადებების გაკეთება (მაგალითად: ადამიანმა თუ მეგობარს ხმამაღლა უთხრა რაიმე, ეს ზოგად ადამიანურ დონეზე, არასწორ მოქმედებად შეფასდება. მეორე მხრივ, ფიზიკის ან ნეირომეცნიერების გადმოსახედიდან, ასეთი ფენომენის დროს, მხოლოდ შემდეგი მოხდა: ერთ მატერიალურ ობიექტში, მოხდა რაღაც მატერიალური პროცესი, რამაც მეორე მატერიალურ ობიექტში, კაუზალურად გამოიწვია ასევე მატერიალური პროცესი და მეტი არაფერი). ამიტომ, ამ მიმართულებით, საჭიროა, მეცნიერებასა და ფილოსოფიას, ისევე როგორც მეცნიერებასა და რელიგიას შორის დიალოგი, რომ მეცნიერული ცოდნის მაქსიმალურად პოზიტიური მიზნებისთვის გამოყენება მოხდეს.

⁴⁵ McGrath A., *Enriching Our Vision of Reality: Theology and the Natural Sciences in Dialogue*, SPSK, 2016, 16.

⁴⁶ Bhaskar R., *The Possibility of Naturalism: A Philosophical Critique of the Contemporary Human Sciences*, 4th Ed., Routledge, 2015, 3.

მინირებას“ (მაგალითად: თეისტური ღმერთის ბუნება, თავად ახდენს მისი შესასწავლი შესაძლო მეცნიერების ფორმის დეტერმინირებას). სხვა სიტყვებით, „ონტოლოგია ახდენს ეპისტემოლოგიის დეტერმინირებას“⁴⁷. ამას გარდა, „კრიტიკული რეალიზმის“ ფილოსოფია, მკაფიოდ ამბობს შემდეგ: „კომპლექსური სისტემები“, საჭიროებენ კვლევას და ახსნას „მრავალ დონეზე“. წინააღმდეგ შემთხვევაში, „სურათის მხოლოდ ნაწილს დავინახათ“ და გვეგონება რომ „ეს სრული სურათია“⁴⁸. ამ ყოველივეს გათვალისწინებით, მეცნიერების ლიმიტის შინაარსს, მცირედით მაინც რომ ჩავწვდეთ, უნდა გავითვალისწინოთ შემდეგი გარემოებები: 1. შესასწავლი საგნის ბუნება (ანუ ონტოლოგია), ახდენს იმის დეტერმინირებას, თუ რა ფორმით და დოზით შეიძლება მისი შემეცნება (ანუ ეპისტემოლოგია)⁴⁹. სხვა სიტყვებით: შესასწავლი საგნის ბუნება, ახდენს იმის განსაზღვრას, თუ რა მეთოდისთვის (ან მეთოდებისთვის), რა დოზით ნვდომადია ის და რა მეთოდისთვის (ან მეთოდებისთვის) მიუწვდომელია; 2. ყველა მეთოდს, მისი ბუნების გამო აქვს ლიმიტი (ეს იმას ნიშნავს, რომ ყველა ცალკეული მეთოდისთვის, რეალობის სპეციფიკური დონეებია სანვდომი და არა ყველა დონე). ამის გამო, არ არსებობს ისეთი უნივერსალური მეთოდი, რომლისთვისაც სანვდომია ყველაფერი ყველაფერზე⁵⁰;

⁴⁷ McGrath A., *Multiple Perspectives, Levels and Naratives: Models for Correlating Science and Religion*, in: *Forty Years of Science and Religion: Looking Back, Looking Forward*, Edited by N. Spurway and Louise Hickman, Cambridge Scholars Publishing, 2016, 20. სხვა სიტყვებით: როგორ არსებობს საგანი, განსაზღვარს იმას თუ როგორ შეიძლება მისი შემეცნება (თუ ეს საერთოდ შეიძლება).

⁴⁸ McGrath A., *Inventing the Universe: Why We Can't Stop Talking about Science, Faith and God*, Hodder, 2015, 40.

⁴⁹ McGrath A., *Multiple Perspectives, Levels and Naratives: Models for Correlating Science and Religion*, in: *Forty Years of Science and Religion: Looking Back, Looking Forward*, Edited by N. Spurway and Louise Hickman, Cambridge Scholars Publishing, 2016, 20.

⁵⁰ იქვე.

3. რეალობას აქვს ისეთი დონეები რომლებიც მიუწვდომელია მეცნიერული მეთოდებისთვის, თვით ამ დონეების და მეცნიერული მეთოდების ბუნების გამო (მაგალითად: ნამცხვრის მეცნიერული კვლევით, ვერასოდეს მივწვდებით მის იმ დონეს, თუ რა კონკრეტული მიზნით არსებობს ის⁵¹); 4. მეცნიერებას აქვს ლიმიტი, მასში გამოყენებული მეთოდების (ემპირიზმი და მისი ვარიაციები) ბუნების გამო⁵², რადგან ემპირიზმის ბუნება, თავად განსაზღვრავს იმას, თუ რისი დანახვა შეიძლება მისით და რისი არა. სხვა სიტყვებით: როგორც მეტალის დეტექტორი აფიქსირებს მხოლოდ მეტალს⁵³, ასევე ემპირიზმი, რეალობის მხოლოდ იმ დონეებს აფიქსირებს, რომლებიც მისთვისაა საწვდომი⁵⁴; 5. მეცნიერული მეთოდებით რეალობის ყველა დონის წვდომა შეუძლებელია. ამიტომ, ამ მეთოდებით რეალობის აღწერა და ახსნა, ყოველთვის „დიდი სურათის ნაწილია“ და არა თავად „დიდი სურათი“⁵⁵.

III. რა არის რელიგია?

რელიგიის ისეთი ერთი დეფინიცია, რომელიც ყველა რელიგიას, ყველა დონეზე აღწერდა და ახსნიდა (და რაც მთავარია სწორად), თუ შეუძლებელი არაა, სულ მცირე, ჯერ ვერ მოხერხდა⁵⁶.

⁵¹ Lennox J., *Can Science Explain Everything?*, The Good Book Company, 2019, 27

⁵² McGrath A., *Inventing the Universe: Why We Can't Stop Talking about Science, Faith and God*, Hodder, 2015, 143.

⁵³ Feser E., *Five Proof for the Existence of God*, Ignatius Pres, 2017, 281.

⁵⁴ McGrath A., *Enriching Our Vision of Reality: Theology and the Natural Sciences in Dialogue*, SPSK, 2016, 16.

⁵⁵ ალისტერის მიერ ხშირად გამოყენებული ფრაზა „რეალობის დიდი სურათი“, ყველაზე ბაზისურ დონეზე, შემდეგნაირად შეგვიძლია გავიგოთ: დიდი სურათი, გულისხმობს საგნის, ფენომენის, ან რეალობის, ტოტალურ (ანუ ყველა დონეზე) აღწერას და ახსნას. ამის გამო, ფრაზა, რომ რაიმეს ახსნა, ან აღწერა, ან თეორია, არის „დიდი სურათის ნაწილი“, ნიშნავს იმას, რომ ის არის მისი ტოტალური აღწერის, ან ახსნის მხოლოდ ნაწილი.

⁵⁶ ალისტერ მაკგრეთი, ეთანხმება ისტორიკოს მარტინ მარტს, 2 რამეში: 1.

ეს უკვე მიუთითებს საკითხის საოცრად კომპლექსურობაზე. მიუხედავად ამისა, რელიგიის არსის სისტემურმა და ხანგრძლივმა კვლევამ, გამოკვეთა რამდენიმე მთავარი ფაქტორი, რომელთა ცოდნაც, მის შესახებ ზოგადი ხედვის ჩამოყალიბებაში დაგვეხმარება. კერძოდ, ამ თავის შემთხვევაში, აქცენტს გავაკეთებ 2 რამეზე: 1. რელიგიის შესაძლო დეფინიციები; 2. ის ძირითადი გარემოებები, რომლებიც რელიგიას უკავშირდება სხვადასხვა დონეზე და რომელთა გააზრებაც, მისი იდენტობის სწორ აღქმაში დაგვეხმარება.

სიტყვა რელიგია დაკავშირებულია ლათინურ ტერმინთან „Religio“, რომელიც კლასიკურად, სამგვარად განიმარტება: 1. „Releger – ნიშნავს ხელახან განმეორობულ კითხვას, ანუ ისევ ხელახალ მიპყრობას, ყურადღებით წვდომას, იმის ამოკითხვას, რასაც ღმერთები ადამიანისგან ითხოვენ. ამ სიტყვის ასეთ ეტიმოლოგიაზე მიაწინებს ციცერონი, რომლის თანახმადაც, ღმერთის განდიდება ხორციელდება, წმინდა ტექსტებში მოცემული საკულტო წესების დაცვით .... ასეთი წარმომავლობით რელიგია არის გარკვეულად აღვლენილი კულტი“⁵⁷; 2. Religare – ნიშნავს ღმერთთან ხელახალ დაკავშირებას⁵⁸, ან „დაკარგული კავშირის აღდგენას“⁵⁹, ან „რაიმესადმი განსაკუთრებულ ყურადღებას, პატივისცემას, მონივნებას, მოკრძალებას, თაყვანისცემას, ღვთისმოსაობას“⁶⁰. ასეთ წარმომავლობაზე მიაწინებს ლაქტანციუსი, რომლის მიხედვითაც, ღმერთმა როგორც მამამ, ადამიანი „თავის

„რელიგიის ამომწურავი განსაზღვრება არ არსებობს“; 2. რელიგიის მახასიათებლად შეგვიძლია განვიხილოთ შემდეგი 5 ნიშანი: „1. რელიგია კონცენტრირებულია საბოლოო მიზანზე; 2. აყალიბებს თემს; 3. იყენებს მითებსა და სიმბოლოებს; 4. ასრულებს რიტუალებს, ცერემონიებს; 5. თავისი მიმდევრებისგან ქცევის გარკვეულ წესთა დაცვას ითხოვს“. მაკგრეთი ა., ღმერთი როგორც გამოწვანონი: სტატიები და ესეები, დ. თინიკაშვილის თარგმანი, თბილისი, 2023, 1.

⁵⁷ ვარდიძე ვ., ფუნდამენტური თეოლოგია, ნაწ. I, თბილისი, 2011, 34.

⁵⁸ იქვე.

⁵⁹ თინიკაშვილი დ., ჯაში ზ., მსოფლიო რელიგიები, მე-2 გამოცემა, თბილისი, 2012, 1.

⁶⁰ ბრაჭული ი., დურა ნ., ზაქარიძე ა., რელიგიის ფილოსოფია, თბილისი, 2015, 17.

შვილად მიიღო⁶¹; 3. *Reeligere* – ამ შემთხვევაში ეს სიტყვა დაკავშირებულია „ლათინურ სიტყვასთან *eligere*, რაც არჩევას, ამორჩევას, გადანყვეტილების მიღებას ნიშნავს“. ამის გათვალისწინებით, აბრაამისეული (პიროვნული ღმერთის რელიგიები) რელიგიების (იუდაიზმი, ქრისტიანობა და ისლამი) კონტექსტში, რელიგია, შეგვიძლია გავიგოთ, როგორც „ღმერთის სასარგებლოდ გაცნობიერებული გადანყვეტილების მიღება“⁶².

რელიგიის არსის აღქმა რომ მოვახდინოთ, საჭიროა შემდეგი გარემოებების გათვალისწინება: 1 ყველა რელიგია, არის მსოფლმხედველობა, რადგან ყველა მათგანი, მისთვის დამახასიათებელი სპეციფიკით, აყალიბებს ხედვებს ღმერთზე (თუნდაც იმ ხედვას, რომ ის არ არსებობს, ან რაიმე მიზნის მისაღწევად, მისი იდეა არ არის საჭირო და ა.შ), სამყაროზე, მასში არსებულ პროცესებზე, ადამიანის არსზე, ცხოვრების მიზანზე, მის დანიშნულებაზე და მსგავს თემებზე⁶³. ეს იმას ნიშნავს, რომ რელიგია არის ის, რაც აყალიბებს მის ხედვებს, ადამიანისთვის ეგზისტენციალურად მნიშვნელოვან საკითხებზე, ან რეალობის ყველაზე ფუნდამენტურ დონეებზე (ეს ორი რამ, ხშირად ემთხვევა ერთმანეთს, თუმცა არა ყოველთვის), რის გამოც არის ის სწორედ მსოფლმხედველობა⁶⁴; 2. ყველა რელიგიაში, არსებობს რწმენის ფენომენი, როგორც რელიგიური ადამიანის მიმართების ფორმა, მის რელიგიაში არსებული სწავლებებისადმი. ასევე, რელიგიაში რწმენა, სულ მცირე 2 აზრით გაიგება: 1. გარკვეული დებულებების სწორად მიჩნევა, ანუ მათი

⁶¹ ვარდიძე ვ., ფუნდამენტური თეოლოგია, ნაწ. I, თბილისი, 2011, 34-35.

⁶² იქვე, 35.

⁶³ ბერიძე ი., თავართქილაძე გ., ფანცულია თ., ფილოსოფია, თბილისი, 2009, 36.

⁶⁴ ფილოსოფოსი გურამ თევზაძე მსოფლმხედველობის შემდეგ 3 ტიპს განასხვავებს: 1. ფილოსოფიური, რომელშიც მთავარი აქცენტი კეთდება დასაბუთებაზე (ამის გამო, ფილოსოფია არის, „დასაბუთებული მსოფლმხედველობის აგების ცდა“); 2. მითოლოგიური, რომელშიც მთავარი აქცენტი კეთდება „წარმოსახვის ძალაზე“; 3. რელიგიური, რომელშიც მთავარი აქცენტი კეთდება იმაზე, რაც გონებისთვის გაუგებარია, რაც მის კანონებთან შეუთავსებადია, მაგრამ მაინც, მის (გონება) მიერ უმაღლესად არის აღიარებული. იხ., თევზაძე გ., ანტიკური ფილოსოფია, თბილისი, 2015, 10.

დაჯერება იმ პირობებში, როცა მათი სისწორე, ვერ მტკიცდება სრული სიზუსტით⁶⁵ (დაზუსტება: ამის მოთხოვნილება ბევრ რელიგიურ ადამიანში, არც არსებობს); 2. რწმენა როგორც „ნდობის სუბიექტური აქტი“⁶⁶, ანუ რალაციისადმი პერსონალური მიდობა, ექნება ეს ნიგნი (ბიბლია, ყურანი და ა.შ.), პიროვნება (ბუდა, იესო, მუჰამედი და ა.შ.), პიროვნებთა კრებული (საეკლესიო კრება, ეკლესია და ა.შ.) თუ სხვა; 3. მეცნიერება, ცოდნის დაგროვებისას, ბაზისურად ეყრდნობა ემპირიზმს⁶⁷, ხოლო ფილოსოფია ღრმა ფიქრს⁶⁸. სწორედ ამ კონტექსტში, აღსანიშნავია, რომ ყველა რელიგიის წარმომადგენელი, მისი რელიგიის წარდგენისას, ბაზისურად ეყრდნობა (რელიგიის წარმოშობიდან, რაც უფრო დრო გადიოდა, მით უფრო აღწევდა მასში ფილოსოფია და ზოგადად რაციონალიზმი. მიუხედავად ამისა, რელიგიის საწყის წერტილში, შეინიშნება ძლიერი რწმენა ავტორიტეტისადმი) გარეგან ავტორიტეტს (ან ავტორიტეტებს, როგორც მაგალითად კათოლიციზმში, ავტორიტეტია, არა მხოლოდ ბიბლია, არამედ მსოფლიო საეკლესიო კრებები, პაპი და სხვა), მის განმარტებას და არა ადამიანური რაციონალურობის ამა თუ იმ ფორმას (დაზუსტება: რელიგიური ტექსტის განმარტებაც, ადამიანურ დონეზე ხდება⁶⁹, რის გამოც,

⁶⁵ McGrath A., In *Conversations on Religion*, Edited by C. Wilkinson and M. Gordon, Continuum, 2008, 99. ადამიანის ინტელექტის ის კონდიცია, როცა მას გარკვეული დებულების სჯერა (სჯერა, რომ ის სწორია, ან პირიქით რომ არასწორია), ისე რომ მის ჭეშმარიტებას ვერ ამტკიცებს სრული სიზუსტით, მეცნიერებაშიც, ფილოსოფიაშიც და ყოველდღიურ ცხოვრებაშიც ხშირად დაიკვირვება. ამის გამო, ის არ არის სპეციფიკურად რელიგიური ფენომენი (დაზუსტება: ცხადია, ამ კონდიციას, სხვადასხვა ვარიაცია აქვს, მათ შორის რელიგიის შიგნითაც). იხ., *What We Believe but Cannot Prove: Today's Leading Thinkers on Science in the Age of Certainty*: Edited by J. Brockman, London, 2006,

⁶⁶ McGrath A.E., *Theology: The Basics*, 4th Ed., Wiley-Blackwell, 2018, 2.

⁶⁷ Hood W.R.Jr., Hill C.P., Spilka B., *The Psychology of Religion: An Empirical Approach*, 4th Ed., The Guilford Press, 2019, 4.

⁶⁸ ჰეგელი ფილოსოფიის შესახებ წერს: „ფილოსოფია წინასწარ შეიძლება განისაზღვროს ზოგადად როგორც საგანთა აზროვნებითი განხილვა“. ჰეგელი ფ.ვ.გ., *ფილოსოფიის მეცნიერებათა ენციკლოპედია*: ნარკვევი, პირველი ნაწილი, ლოგიკის მეცნიერება, შ. პაპუაშვილის თარგმანი, თბილისი, 1962, 43.

⁶⁹ ზოგ შემთხვევაში მოიაზრება, რომ რელიგიური ტექსტის განმარტებაც ზეადამიანური ფორმით ხდება, როგორც მაგალითად, ბევრი კათოლიკე და მართლმ-

ეს პროცესიც რაციონალიზმის ნაწილად შეიძლება მოიაზროს. მიუხედავად ამისა, ეს არ არის კლასიკური რაციონალიზმი, რადგან განმარტებამდე, მოიაზრება, რომ ტექსტში არსებული ინფორმაციები, ზეადამიანური გზით იქნა გამოწვეული); 4. ფილოსოფიაც და მეცნიერებაც, ესწრაფვის უზუსტეს ცოდნას (კლასიკური ეპისტემოლოგიური პოზიციის მიხედვით, ლოგიკის და მათემატიკის მიღმა, ცოდნა, ყოველთვის ალბათურია⁷⁰) თუმცა ხშირად, ამბობს შემდეგს: უზუსტესი ცოდნის მიღწევა, ხშირად, ან პრინციპულად შეუძლებელია, ან ახლად შეუძლებელი. მისგან განსხვავებით, რელიგია, რომელსაც ყავს ავტორიტეტი (რელიგიური ავტორიტეტი, განსხვავდება მეცნიერული, ან ფილოსოფიური ავტორიტეტისგან. მაგალითად: სპინოზას მიმდევარი, იმგვარადვე არ შეხედავს მის „ეთიკას“, როგორც ორთოდოქსი მუსლიმი უყურებს ყურანს⁷¹, ან ფიზიკოსი, ნიუტონის „საწყისებს“, ისეთივე გზით არ შეხედავს, როგორც ქრისტიანი უყურებს ბიბლიას), აქვს პრეტენზია უზუსტეს ცოდნაზე, რადგან უცდომელობის პრედიკატს, ის, სწორედ მის ავტორიტეტს (როგორც მაგალითად ქრისტიანობა და იუდაიზმი მიიჩნევს, რომ უცდომელია ბიბლია, ან ისლამი მიიჩნევს, რომ უცდომელია ყურანი და სხვა) ანიჭებს (ამ თვისების მინიჭება, ზოგჯერ ექსპლიციტურად არის გამოხატული, ზოგჯერ კი იმპლიციტურად არის ნაგულისხმევი, რადგან არცერთი რელიგიის წარმომადგენელი არ ამბობს, რომ მის რელიგიას, აქვს არა უზუსტესი, არამედ გონივრული ხედვები რეალობაზე). კერძოდ, ყველა რელიგია მიიჩნევს, რომ მისი ავტორიტეტი, აყალიბებს უზუსტეს პასუხებს; 5 ყველა რელიგიას, მისი ხედვებიდან (მრწამსიდან⁷²) გამომდინარე, აქვს სწავლება, იმის შესახებ, თუ როგორ

დიდებული თეოლოგი მიიჩნევს, რომ ეკლესიის მამები ბიბლიას, „სულიწმინდის წინამძღოლობით განმარტავდნენ“ და არა მათი გონების ავტონომიურობაზე დაყრდნობით.

⁷⁰ McGrath A.E., *Christianity: An Introduction*, 3rd Ed., Wiley-Blackwell, 2015, 63.

⁷¹ Copleston C.F., *Religion and Philosophy*, Harper & Row Publishers, 1974, 4.

⁷² ბერტრან რასელის აზრით, ყველა ძირითად ისტორიულ რელიგიას, აქვს სამი ასპექტი: 1. ეკლესია; 2. მრწამსი; 3. პერსონალური მორალის კოდექსები.

უნდა იცხოვროს ადამიანმა (ამა თუ იმ რელიგიის წარმომადგენელმა). კერძოდ, იან ბარბური წერს: „რელიგიური ტრადიცია არ არის მხოლოდ ინტელექტუალური რწმენების, ან აბსტრაქტული იდეების კრებული. ეს არის ცხოვრების ფორმა მისი წევრებისთვის. ყველა რელიგიურ ჯგუფს აქვს მისთვის დამახასიათებელი ინდივიდუალური გამოცდილება, საზოგადოებრივი რიტუალი და ეთიკური პრინციპები“⁷³. ამის გათვალისწინებით, ანუ სოციალური, ეთიკური და კულტის დონიდან დანახული რელიგია, ესაა ცხოვრების სპეციფიკური წესი (რომელშიც შედის არა მხოლოდ პრაქტიკური ყოველდღიური ცხოვრების წარმართვა რელიგიური იდეების მიხედვით, არამედ სპეციფიკური რელიგიური პრაქტიკაც, იქნება ეს ღმერთის თაყვანისცემა, აღსარება, ზიარება, ლოცვა, მედიტაცია თუ სხვა), რომელიც, თავის მხრივ, მაღალი მიზნების (სამოთხე, განღმერთობა, ნირვანა, გასხივოსნება და სხვა) მიღწევას ისახავს; 6. ყველა ადამიანური დისციპლინა (ფილოსოფია, მეცნიერება და მათი ქვედარგები) ადამიანში არსებული ნატურალური უნარების (დაკვირვება, ემპირული ექსპერიმენტი, ლოგიკური აზროვნება, ფიქრითი ექსპერიმენტი, ცნებების ანალიზი და ა.შ.) დახმარებით ცდილობს რეალობის ყველა იმ დონის შემეცნებას, რომლებიც მათი მეთოდებისთვისაა საწვდომი. მათგან განსხვავებით, ყველა რელიგია, მისთვის დამახასიათებელი სპეციფიკით, აღნიშნავს რომ, ესა თუ ის ცოდნა (მაგალითად, ცოდნა, რომ ღმერთმა შექმნა სამყარო, ან ცოდნა რომ რეინკარნაცია რეალობაა, ან ცოდნა რომ არსებობენ ანგელოზები და მსგავსი), რომელსაც ის ფლობს, ზეადამიანური გზით მოიპოვა, იქნება ეს გზა ექსტაზი, გასხივოსნება, ანგელოზებთან კონტაქტი, ღვთაებრივი გამოცხადება, ღვთაებრივი ინსპირაცია, თუ სხვა⁷⁴; 7. ყველა რელიგიის შიგნით,

---

Russell B., *Religion and Science*, Oxford University Press, 1997, 8.

⁷³ Barbour I.G., *Religion and Science: Historical and Contemporary Issues*, SCM Press, 1998, XIII.

⁷⁴ Copleston C.F., *Religion and Philosophy*, Harper & Row Publishers, 1974, 3-4. ასევე იხ., White T.J., *The Light of Christ: An Introduction to Catholicism*, Washington DC, 2017.

არსებობს საგნები (ბიბლია, ყურანი, ხატი, ჯვარი, რელიგიური ქანდაკება და მსგავსი), რომლებიც საკრალიზებულია თავად ამ რელიგიის მიერ (ამის გამო, ამ საგნებს შეგვიძლია ვუწოდოთ „საკრალური, ანუ ნმინდა ობიექტები“⁷⁵). მაგალითად: თუ კოსმოლოგისტვის, ძვირფასია კონკრეტული ტელესკოპი, ან ფიზიკოსისთვის ნიუტონის წიგნი „ნატურალური ფილოსოფიის მათემატიკური საწყისები“, ან ფილოსოფოსისთვის კანტის ნაშრომი „ნმინდა გონების კრიტიკა“, ვერ ვიტყვით, რომ იგივეობრივ დონეზე უბრალოდ მნიშვნელოვანია, ან ძვირფასია ქრისტიანისთვის ბიბლია. ამიტომ, ამ შემთხვევაში, საგნის საკრალიზებაში, იგულისხმება რელიგიის მოთხოვნა (მისი წარმომადგენლებისთვის), რომ ის აღვიქვათ სხვა საგნებისგან განსხვავებულად, გვქონდეს მოწინება, მორიდება მის მიმართ, მას განსაკუთრებული მნიშვნელობა მივანიჭოთ და მსგავსი⁷⁶; 8. ყველა რელიგია, ადამიანის ახლანდელ მდგომარეობას, წარმოაჩენს ისე, რომ შემდეგ, მიუთითოს ამ მდგომარეობის ფუნდამენტურ პრობლემებზე (მაგალითად: ბუდიზმი ამბობს, რომ ადამიანი იტანჯება, ან ქრისტიანობა საუბრობს იმაზე, რომ ადამიანს, პირვექმნილი ცოდვის ჩადენის გამო, დაზიანებული ბუნება აქვს, მიდრეკილია ბოროტებისკენ ა.შ.)⁷⁷. ამ პრობლემების წარმოაჩენის შემდეგ, ყველა რელიგია, მისთვის დამახასიათებელი ფორმით, სახავს ამ პრობლემების გადალახვის გზებს (როგორც

⁷⁵ სკუპინი რ., დე კორსე ქ., რელიგია კულტურის ანთროპოლოგიის პერსპექტივიდან, წიგნში: რელიგია და მეცნიერება: დიალოგი, კონფლიქტი თუ იზოლაცია, გ. თავაძის რედაქტორობით, თბილისი, 2019, 111.

⁷⁶ თინიკაშვილი დ., ჯაში ზ., მსოფლიო რელიგიები, მე-2 გამოცემა, თბილისი, 2012, 1. ამასთან დაკავშირებით, პიერო პეტროზილო წერს: რელიგიურობა არის „ადამიანის სულის განწყობა და მიდრეკილება აღიქვას ხილულ საგნებში აღმატებული, აბსოლუტური და ტოტალური მნიშვნელობა“. პეტროზილო პ., ქრისტიანობის ლექსიკონი, მ. სააკაშვილის თარგმანი, თბილისი, 2011, 269.

⁷⁷ რელიგიის მიერ ადამიანის ახლანდელი კონდიციის ისე წარმოჩენა, რომ შემდეგ მიუთითოს მის პრობლემებზე, რელიგიის ძალიან მნიშვნელოვანი ასპექტია. კერძოდ, თუ ადამიანის ახლანდელ მდგომარეობას, არავითარი ფუნდამენტური პრობლემა არ აქვს, მაშინ ბუნებრივად ისმის შემდეგი კითხვა: რაში სჭირდება ადამიანს რელიგია, თუ ის, მის გარეშეც შესანიშნავად გრძობს თავს და ბედნიერია?

ჟან გრონდენი აღნიშნავს, „რელიგია უფრო ხშირად, თავადვე წარმოდგება როგორც გათავისუფლების დაპირება“⁷⁸), იქნება ეს გზა ლოცვა, მედიტაცია, ასკეტიზმი, ქრისტესადმი მიმბაძველობა, სიკეთის კეთება, ღმერთისადმი მორჩილება, ბიბლიური 10 მცნების შესრულება, მოყვასის სიყვარული თუ სხვა.

აღისტერ მაკგრეთი, მართებულად მიუთითებს, რომ „რელიგია არის რთული ფენომენი, მრავალი დონითა და ფენით“⁷⁹. ამის გამო, ცხადია, სულ მცირე 2 რამ: 1. რელიგია შეიძლება აღინეროს არა ერთ, არამედ მრავალ დონეზე; 2. რელიგიის თითოეული დონე იმდენად ღრმა და რთულია, რომ თითოეულის ვრცელი და სიღრმისეული ანალიზია საჭიროა, რომ რელიგიის მეტ-ნაკლებად დიდი სურათი მივიღოთ. მიუხედავად ამისა, ამ სტატიის ფარგლებში, ზემოთ გადმოცემული რელიგიის ცნების სამგვარმა დეფინიციამ და 8 გარემოების (რელიგიის რვა დონეზე აღწერა) რეპრეზენტაციამ, ჩვენ შეგვიქმნა მეტ-ნაკლებად ზოგადი წარმოდგენა რელიგიასა და მის არსზე.

IV. მეცნიერების და რელიგიის მიმართება XVII-XX საუკუნეებში (იან ბარბურის მიხედვით)

იან ბარბური, ნაშრომში „როცა მეცნიერება ხვდება რელიგიას“, შემდეგნაირად აჯამებს მეცნიერების და რელიგიის მიმართების ისტორიას XVII-XX საუკუნეებში: როცა XVII საუკუნეში რელიგია პირველად შეხვდა მეცნიერებას, ამ დროს, მათ შორის მიმართება იყო მეგობრული. კერძოდ, მეცნიერული რევოლუციის ბევრი დამფუძნებელი, ქრისტიანი იყო, რომელიც მიიჩნევდა, რომ

⁷⁸ გრონდენი ჟ., რელიგიის ფილოსოფია, დ. ლაბუჩიძე-ხოფერიას თარგმანი, თბილისი, 2018, 28. გრონდენის ეს ფრაზა, შეგვიძლია აღვიქვათ იმ აზრით, რომ რელიგია, საკუთარ თავს წარმოაჩენს, როგორც ფუნდამენტური პრობლემებისგან (იმ პრობლემებისგან, რომლებიც თავად რელიგიამ დასახა რომ აქვს ადამიანს, ისევე როგორც მიიჩნია, რომ ისინი ფუნდამენტური პრობლემებია) გათავისუფლების გზად.

⁷⁹ McGrath A.E., *The Territories of Human Reason: Science and Theology in an Age of Multiple Rationalities*, Oxford University Press, 2019, 71.

სამყაროს მეცნიერული კვლევით, ის იმეცნებდა “შემოქმედის ნახელავს” („handiwork of the creator”)⁸⁰. XVIII საუკუნეში, ბევრ მეცნიერს სჯეროდა ღმერთის, რომელმაც დააპროექტა სამყარო, მაგრამ აღარ სჯეროდათ პერსონალური ღმერთის, რომელიც ერევა სამყაროში და ადამიანთა ცხოვრებაში. XIX საუკუნეში, ზოგი მეცნიერი მტრობდა რელიგიას, მიუხედავად იმისა, რომ თავად ჩარლზ დარვინი (1809-1882), მიიჩნევდა შემდეგს: ევოლუციის პროცესი („მაგრამ არა კონკრეტული სახეობის დეტალები“), მოდელირებული იყო (დაპროექტებული, დაგეგმილი) ღმერთის მიერ⁸¹. XX საუკუნეში, მეცნიერებასა და რელიგიის მიმართებამ, ბევრი ფორმა მიიღო. ახალმა მეცნიერულმა აღმოჩენებმა, გამოწვევის წინაშე დააყენა „ბევრი კლასიკური რელიგიური იდეა“⁸². ამის საპასუხოდ, ზოგმა დაიცვა ტრადიციული დოქტრინები, ზოგმა უარყო ისინი, ხოლო ზოგმა, მათი რეფორმულირება მოახდინა მეცნიერების შუქზე⁸³.

მეცნიერებისა და რელიგიის მიმართების სისტემურმა და ხანგრძლივმა კვლევამ, მათ შორის მიმართების ფორმებზე და მოდელებზე, მრავალი საინტერესო მოსაზრება ჩამოაყალიბა. მაგალითი 1: ზოგი საუბრობს იმაზე, რომ მეცნიერებისა და რელიგიის მიმართების მრავალი ფორმა, შეიძლება დაყვანილ იქნას შემდეგ 2 მოდელზე: 1. დამოუკიდებლობის მოდელი, რომელიც ამბობს, რომ მეცნიერება და რელიგია, ერთმანეთისგან დამოუკიდებლად არსებობს; 2. კონტაქტის მოდელი, რომელიც ამბობს, რომ მეცნიერებასა და რელიგიას შორის, არსებობს შეხების წერტილები, რომელიც შეიძლება იყოს ან დაპირისპირება, ან ჰარმონია⁸⁴. მაგალითი 2: ზოგი საუბრობს იმაზე, რომ მეცნიერებასა და რელი-

⁸⁰ Barbour I.G., When Science Meets Religion: Enemies, Strangers, or Partners?, Harpersanctico, 2000, XI.

⁸¹ იქვე.

⁸² იქვე.

⁸³ იქვე.

⁸⁴ De Cruz H., Religion and Science, <<https://plato.stanford.edu/entries/religion-science/>> [10.06.2023].

გიას შორის, შემდეგი 10 სახის მიმართება (მოდელი⁸⁵) არსებობს:⁸⁶

1. სციენტისმი, რომელიც მიიჩნევს, რომ მეცნიერება, აყალიბებს ერთადერთ ჭეშმარიტ ხედვას რეალობის შესახებ, რომელიც, ადრე თუ გვიან, გახდება მისი სრული სურათი (ანუ მეცნიერება ადრე თუ გვიან, ტოტალურად აღწერს რეალობას), რომელსაც არ ჭირდება გარეგანი წყაროებით შევსება; 2. მეცნიერული იმპერიალიზმი, რომელიც ამბობს, რომ ყველა სახის ჭეშმარიტებაზე მონოპოლია, მხოლოდ მეცნიერებას აქვს; 3. თეოლოგიური ავტორიტარიზმი, რომელიც ამბობს, რომ მხოლოდ თეოლოგიური პრიზმიდან დანახული რეალობაა სწორი, ისევე როგორც სრული; 4. ევოლუციური კონტრავერსია, რომელიც ამბობს, რომ ევოლუციის თეორიის ირგვლივ, წარმოიშვება კონტრავერსიული საკითხები, რომლებიც ეხება როგორც რელიგიას, ასევე მეცნიერებას; 5. 2 წიგნის იდეა, რომელიც ამბობს შემდეგს: ღმერთმა დაწერა 2 წიგნი (ბიბლია და სამყარო). ამის გამო, თუ ორივეს სწორი წაკითხვა მოხდება, მაშინ, მეცნიერებასა და რელიგიას შორის წინააღმდეგობა, შეუძლებელი იქნება; 6. ორი ენის იდეა, რომელიც ამბობს, რომ მეცნიერება და რელიგია, ხშირად საუბრობს ერთიდაიგივეს, უბრალოდ სხვადასხვა ენაზე; 7. ეთიკური კავშირი, რომელიც ამბობს, რომ ეთიკური საკითხების სწორი განხილვისთვის, საჭიროა რელიგიასა და მეცნიერებას შორის დიალოგი; 8. დიალოგის მიერ შექმნილი ინტერაქცია, რომელიც ამბობს შემდეგს: თუ მეცნიერება და რელიგია, კონსტრუქციულ დიალოგში შევლენ ერთმანეთთან, მაშინ ისინი, აუცილებლად იპოვნიან იმ საკითხებს, რომლებიც ორივეს აინტერესებს, რის გამოც დაიწყებენ მათ ერთობლივ განხილვას; 9. ნატურალიზმი, რომელიც ამბობს შემდეგს: არსებობს მხოლოდ ნატურა, ანუ ბუნება და არაფერი სხვა. ამ შეხედულების გამო,

⁸⁵ ჩამოთვლილი 10 მოდელიდან, თითოეულის მრავალი ვარიაცია და განმარტება არსებობს. ამის გამო, ცხადია, რომ მათი განმარტებისას, ყურადღება მივაქციე თითოეულის სპეციფიკურ გაგებას და დეფინიციას.

⁸⁶ McGrath A.E., *Science & Religion: A New Introduction*, 3rd Ed., Wiley Blackwell, 2020, 12.

მეცნიერებას და რელიგიას, უნევთ ერთმანეთთან საუბარი იმის დასადგენად, არის თუ არა ეს შეხედულება სწორი; 10. ბუნების თეოლოგია, რომელიც ამბობს შემდეგს: ბუნების მეცნიერული შემეცნებით, არაპირდაპირ ვიმეცნებთ (თუნდაც მცირე დოზით) მის საბოლოო პირველმიზეზს, ანუ ღმერთს. ამის გამო, მეცნიერებასა და რელიგიას შორის, სხვადასხვა სახის დიალოგის განხორციელების საჭიროება ხდება⁸⁷. მიუხედავად ამ ყოველივესი, დღემდე, მეცნიერებისა და რელიგიის შორის მიმართების მრავალი მოდელიდან, ყველაზე მეტად ცნობილი, იან ბარბურის 4 მოდელია (კონფლიქტი, დამოუკიდებლობა, დიალოგი და ინტეგრაცია)⁸⁸. ამიტომ, ქვემოთ, იან ბარბურის, ალისტერ მაკგრეთის და სხვა მკვლევრების ნაშრომებზე დაყრდნობით, სწორედ ამ 4 მოდელის მიმოხილვას მოვასდენ (უმეტესად ინფორმაციული გზით), რომ მეცნიერებისა და რელიგიის მიმართებაზე, სწორი ზოგადი წარმოდგენა შეიქმნას.

1. დაპირისპირების მოდელი

ერთ-ერთი ყველაზე ცნობილი და გავლენიანი (გავლენიანი უფრო მეტად პოპულარულ დონეზე, ვიდრე სკოლარულ დონეზე) მოდელი მეცნიერებასა და რელიგიას შორის, არის დაპირისპირების მოდელი. ამ მოდელის მრავალი ვარიაციიდან, პოპულარულ და სკოლარულ დონეზე, ყველაზე მეტად ცნობილი, მისი რადიკალური ვარიაციაა, რომელიც ამბობს შემდეგს: მეცნიერება და რელიგია, ერთმანეთს უპირისპირდება, ანუ გამორიცხავს, რადგან ორივე ერთდროულად სწორი ვერ იქნება. ამიტომ, ადამიანმა

⁸⁷ ტექსტში ჩამოთვლილი 10 მოდელის განხილვისას, საჭიროა უამრავი გარემოების დაზუსტება, რომ თითოეულის სწორად გაგება მოხდეს. მიუხედავად ამისა, მათი ძალიან მოკლე ანალიზი, მაინც სასარგებლოა, რადგან ის, მკაფიოდ გვაჩვენებს შემდეგს: მეცნიერებასა და რელიგიას შორის მიმართებას, არა ერთი, არამედ საკმაოდ ბევრი ფორმა შეიძლება ქონდეს.

⁸⁸ ალისტერის აზრით, დამოუკიდებლობის მოდელი პოპულარულია ჩრდილოეთ ამერიკაში და დასავლეთ ევროპაში, ხოლო იზოლაციის მოდელი აზიაში. McGrath A.E., *Science & Religion: A New Introduction*, 3rd Ed., Wiley Blackwell, 2020, 9.

უნდა აირჩიოს, ან რელიგიურად სამყაროს დანახვა, ან მეცნიერულად რეალობის ხედვა, რადგან ორივე ერთად სწორი იყოს, ლოგიკურად შეუძლებელია⁸⁹ (დაზუსტება: 1. ყველასთვის ცხადია როგორც ის, რომ დაპირისპირების მოდელი, ძალიან ბევრი ვარიაციით შეიძლება გადმოიცეს, ასევე ისიც, რომ ის, როგორც წარსულში, ასევე დღესაც, სხვადასხვა მოაზროვნეების მიერ, ხშირად, სხვადასხვა ფორმით გადმოიცემა. დაზუსტება; 2. როცა მეცნიერებისა და რელიგიის დაპირისპირებაზე საუბარი ისე, რომ არ არის დაზუსტებული ის, თუ რა იგულისხმება მათ შორის კონფლიქტში, მაშინ, უნდა მოვიაზროთ ის, რომ ამ დროს, იგულისხმება შემდეგი: მეცნიერებისა და რელიგიის მიმართების თუნდაც ერთ დონეს, აქვს პრობლემა, რომ მათ შორის მიმართების ყველა დონე, არ არის ჰარმონიული; 3. როცა მეცნიერებისა და რელიგიის დაპირისპირებაზე საუბარი, ამ დროს, დაპირისპირების ცნება, შემდეგ 2 დონეზე უნდა დაზუსტდეს, რომ ამ საკითხის ამ დონეზე განხილვა, არ გაბუნდოვანდეს, უნდა დაზუსტდეს: 1. კონკრეტულად რა 2 ფენომენს შორის დაპირისპირებაზე საუბარი; 2. თუ რა სახის დაპირისპირებაზე საუბარი⁹⁰).

1.1. დაპირისპირების მოდელის მოკლე ისტორიული მიმოხილვა

ბევრი მეცნიერების ისტორიკოსის აზრით, დაპირისპირების მოდელის (კონფლიქტის თეზისი) ჩამოყალიბება, XIX საუკუნის

---

⁸⁹ McGrath A.E., *Christian Theology: An Introduction*, 6th Ed., Wiley-Blackwell, 2017, 149-150.

⁹⁰ როგორც ნაწილობრივ აღინიშნა, როცა მეცნიერებასა და რელიგიას შორის დაპირისპირებაზე საუბარი, ისე რომ, ამ დროს, არ არის დაზუსტებული ის (საერთოდ არ არის დაზუსტებული, ან ძალიან ზოგადად და არამკაფიოდ), თუ რა იგულისხმება დაპირისპირებაში, ამ დროს, ორ იდეას შორის დაპირისპირება მოიაზრება, რომლებიდანაც ერთ მეცნიერულად, ხოლო მეორე რელიგიურად აღიქმება. ასევე, ასეთი ფორმით ამ საკითხის წარმოჩენისას, დაპირისპირება, მძაფრად გაიგება, ანუ მოიაზრება, რომ მეცნიერება და რელიგია იმ აზრით უპირისპირდება ერთმანეთს, რომ ორივე ერთდროულად სწორი ვერ იქნება, რის გამოც, ადამიანმა, მათ შორის, მხოლოდ ერთი უნდა აირჩიოს და მისი ქვეშაირცემა დაიჯეროს.

მეორე ნახევარში მოხდა⁹¹. კერძოდ (თუ გავაგრძელებთ მსჯელობას ამ აზრის მიხედვით), ამ მოდელს, ჯერ ჯონ უილიამ დრაპერი (1811-1884) აყალიბებს ნაშრომში – „რელიგიისა და მეცნიერების კონფლიქტის ისტორია“ (1874), ხოლო შემდეგ, ანდრიუ დიკსონ უაიტი (1832-1918) წიგნში „მეცნიერების და თეოლოგიის დაპირისპირების ისტორია ქრისტიანობაში“ (1896)⁹². ამის შემდეგ (XX საუკუნეში), ამ მოდელს, გავლენიანი ლოგიკოსი, ისტორიკოსი, მათემატიკოსი და ფილოსოფოსი ბეტრან რასელი განავრცობს (წიგნში „მეცნიერება და რელიგია“, რომელიც პირველად 1935 წელს გამოიცა)⁹³. XXI საუკუნეში კი, მისი პოპულარიზატორი, „ახალი ათეიზმი“ (მსოფლმხედველობრივი მოძრაობა, რომელიც 2006-2007 წლებში გამოჩნდა⁹⁴). აღსანიშნავია ისიც, რომ ეს აზრი, ამა თუ იმ ფორმით, დღესაც დიდი გავლენას ახდენს, როგორც პოპულარულ კულტურაზე, ასევე თავად პრაქტიკოს მეცნიერთა აზროვნებაზე.

1.2. დაპირისპირების მოდელის რელიგიური და მეცნიერული მხარე

დაპირისპირების მოდელს, სულ მცირე, აქვს როგორც რელიგიური, ასევე მეცნიერული გამოვლინების ფორმა. კერძოდ, არსებობენ რელიგიური მოაზროვნეები, რომლებიც მათი რელიგიის სპეციფიკური გაგების გამო (ამის კლასიკური მაგალითია „მეცნიერული კრეაციონიზმი“. ის, ბიბლიაზე დაყრდნობით სამყაროს ხედვას, მეცნიერულს უწოდებს და ამით, კლასიკურ მეცნიერებას უპირისპირდება), უარყოფენ ზოგადად მეცნიერულად სამყაროს

⁹¹ McGrath A., *The Twilight of Atheism: The Rise and Fall of Disbelief in the Modern World*, Doubleday, 2004, 85, Meyer C.S., *Return of the God Hypothesis: Three Scientific Discoveries That Reveal the Mind Behind the Universe*, HarperOne, 2021, 18.

⁹² ბუაძე თ., მეცნიერება და შუა საუკუნეების ქრისტიანული ეკლესია, ჟურნ. „გული გონიერი“, N19, 2018, 28.

⁹³ Russell B., *Religion and Science*, Oxford University Press, 1997.

⁹⁴ იხ., McGrath A., *Why God Won't Go Away Engaging With The New Atheism*, SPCK, 2011.

ხედვას, ან კონკრეტულ მეცნიერულ თეორიას, ან თეორიებს (კლასიკური შემთხვევაა, რელიგიის ხარჯზე ევოლუციის თეორიის უარყოფა). მეორე მხრივ არსებობენ ანტირელიგიური მეცნიერები, რომლებიც მეცნიერების ხარჯზე (მისი კონკრეტული გაგების ხარჯზე) უარყოფენ ზოგადად რელიგიას, ან მის კონკრეტულ ბაზისურ ხედვას, ან ხედვებს (კლასიკური შემთხვევაა, მეცნიერების კონკრეტული გაგების გამო, ღმერთის, როგორც ამხსნელი აგენტის იდეის უარყოფა, ან ზოგადად ზებუნებრივად რაიმე ფენომენის არსის იდეის უარყოფა)⁹⁵.

1.3. იან ბარბური დაპირისპირების მოდელის შესახებ

დაპირისპირების მოდელი, კიდევ უფრო გასაგები რომ იყოს, მოვუსმინოთ იან ბარბურს, რომელიც ამ საკითხზე წერს შემდეგს: „ბიბლიის ბუკვალურად განმმარტებლებს სჯერათ, რომ ევოლუციის თეორია არის კონფლიქტში რელიგიურ რწმენასთან“⁹⁶. მეორე მხრივ, „ათეისტი მეცნიერები ამბობენ რომ მეცნიერული მტკიცებულებები ევოლუციის სასარგებლოდ, თეიზმის ნებისმიერ ფორმასთან არის შეუთავსებელი“⁹⁷. ორივე ბანაკი, თანხმდება იმაში, რომ ერთიდაიგივე ადამიანს, შეუძლებელია სჯეროდეს ღმერთის და ევოლუციის ერთდროულად. ამის გამო, ორივე ამბობს, რომ მეცნიერება და რელიგია, არიან ერთმანეთის მტრები⁹⁸.

---

⁹⁵ McGrath A., *Science Religion: A New Introduction*, 2nd Ed., Wiley Blackwell, 2010, 46.

⁹⁶ Barbour I.G., *When Science Meets Religion: Enemies, Strangers, or Partners?*, Harpersancisco, 2000, 2.

⁹⁷ იქვე.

⁹⁸ იქვე, 2. ბარბურის აზრით, ასეთ შემთხვევა, უფრო მიმზიდველია მედიისთვის, ვიდრე ის შემთხვევა, როცა ადამიანი აღიარებს ევოლუციას და გარკვეული ფორმის თეიზმს. იქვე, 2. ასევე, ბარბური აღნიშნავს შემდეგს: ყველა ჩვენგანისთვის ცნობილია ათეისტ მეცნიერებსა და ბიბლიის ბუკვალურად განმმარტებლებს შორის დაპირისპირება ევოლუციის თეორიის ირგვლივ. თუმცა, ამ ორი ექსტრემალური პოზიციის მიღმა, არსებობს ბევრი მეცნიერი და თეოლოგი, რომელიც აღიარებს როგორც ევოლუციას, ასევე ღმერთის იდეას. იქვე, XIII.

2. დამოუკიდებლობის მოდელი

დამოუკიდებლობის მოდელი ამბობს, რომ რელიგია და მეცნიერება „სრულიად დამოუკიდებლები არიან ერთმანეთისგან“⁹⁹. უფრო კონკრეტულად, ამ მოდელის მიხედვით, მეცნიერებას და რელიგიას შეუძლიათ ერთად არსებობა, რადგან მათ აქვთ დაცული დისტანცია ერთმანეთისგან. თავად ეს აზრი კი ძირითადად ნიშნავს შემდეგს: რელიგია და მეცნიერება, აყალიბებენ ისეთ ხედვებს რეალობაზე, რომ მათ, საერთოდ არ აქვთ შეხების წერტილები, ანუ მათი აზრები და კომპეტენცია, არასდროს იკვეთება. ამიტომ, ისინი, არ და ვერ ისაუბრებენ ერთმანეთთან, რადგან საერთო, არც არაფერი აქვთ¹⁰⁰ (დაზუსტება: ამ მოდელის ჩამოყალიბებისას, ხშირად, ნამოყენებულია შემდეგი 3 თეზისი: 1. ისინი სვამენ განსხვავებულ კითხვებს; 2. ისინი, სხვადასხვა საკითხებში არიან კომპეტეტურნი; 3. ისინი იყენებენ განსხვავებულ მეთოდებს¹⁰¹).

2.1. სტივენ ჯეი გოულდი და ნომას პრინციპი

კლასიკურად დამკვიდრებული აზრის მიხედვით, იზოლაციის მოდელის ერთ-ერთი ყველაზე მკაფიო ვარიანტი, შემოთავაზებულია ბიოლოგ სტივენ ჯეი გოულდის (1941-2002) ნაშრომში – „ექსპექტების კლდეები: მეცნიერება და რელიგია სიცოცხლის სისრულეში“. ამ ნაშრომში, გოულდი აყალიბებს შემდეგ აზრს: მეცნიერების კომპეტენციაა (ანუ მაგისტერიუმი) გამოიკვლიოს ემპირიული სამყარო: „რისგან შედგება სამყარო (ფაქტი) და რატომ მუშაობს ისე, როგორც მუშაობს (თეორია)“. რელიგიის კომპეტენციაა გამოიკვლიოს „მორალური ღირებულებების და საბოლოო საზრისის სა-

⁹⁹ McGrath A.E., *Science & Religion: A New Introduction*, 3rd Ed., Wiley Blackwell, 2020. 9.

¹⁰⁰ McGrath A.E., *Christian Theology: An Introduction* 6th Edition, Wiley-Blackwell, 2017, 150; Barbour I.G., *When Science Meets Religion: Enemies, Strangers, or Partners?*, Harpersancisco, 2000, 2.

¹⁰¹ Barbour I.G., *When Science Meets Religion: Enemies, Strangers, or Partners?*, Harpersancisco, 2000, 17.

კითხები“¹⁰². ამის გამო, ისინი არც იკვეთება¹⁰³. ამ მოდელს, თავად გოულდმა უწოდა ნომას (NOMA: „Non-overlapping Magisteria“, რაც შეიძლება ითარგმნოს როგორც „არაგადამკვეთი ავტორიტეტის სფერო“, ან „არაგადამკვეთი კომპეტენციის სფერო“¹⁰⁴) პრინციპი¹⁰⁵ და მას, მეცნიერებისა და რელიგიის დაპირისპირების (მისი აზრით ეს არის ცრუ-დაპირისპირება) გადაჭრის გზად მოიაზრებდა¹⁰⁶.

2.2. დამოუკიდებლობის მოდელი და მეთოდოლოგიური ნატურალიზმი

„ეპისტემური პრინციპი“, რასაც „მეთოდოლოგიური ნატურალიზმი“ ქვია¹⁰⁷, ამბობს შემდეგს: მეცნიერმა, არც უნდა უარყოს და არც დაუშვას, სუპერნატურალური სუბსტანციები (ღმერთი, ანგელოზები, უკდვავე სული, კარმა და მსგავსი) მაშინ, როცა მეცნიერულად იკვლევს (მეცნიერულად ცდილობს რაიმეს ახსნას, მეცნიერულად აღწერს რაიმეს და მსგავსი) ამა თუ იმ საგანს, ფენომენს, ან ზოგადად კოსმოსს¹⁰⁸. ეს მიდგომა, რომელიც მეცნიერების მეტაფიზიკისგან (მათ შორის ფილოსოფიური მეტაფიზიკისგან) გამიჯვნას ცდილობს, მეცნიერებისა და რელიგიის მიმართების იმ კატეგორიაში შედის, რასაც დამოუკიდებლობის, ან იზოლაციის მოდელი ქვია. აღსანიშნავია ისიც, რომ თანამედროვე სამყაროში, ეს მიდგომა, ერთ-ერთი ყველაზე ცნობილი და გავლენიანია, მათ შორის, პრაქტიკოს მეცნიერთა შორის¹⁰⁹.

¹⁰² Gould J.S., *Rocks of Ages: Science and Religion in the Fullness of Life*, Vintage, 1999, 6.

¹⁰³ იქვე, 6.

¹⁰⁴ McGrath A.E., *Christian Theology: An Introduction*, 6th Ed., Wiley-Blackwell, 2017, 150. სწორედ ასე განმარტავს ალისტერი ტერმინს – “Magisteria”.

¹⁰⁵ Gould J.S., *Rocks of Ages: Science and Religion in the Fullness of Life*, Vintage, 1999, 6, 47-90.

¹⁰⁶ იქვე, 6.

¹⁰⁷ De Cruz H., *Religion and Science*, <<https://plato.stanford.edu/entries/religion-science/>> [10.06.2023].

¹⁰⁸ იქვე.

¹⁰⁹ ჰელე დე კრუზის აზრით, მიუხედავად იმისა, რომ მეთედოლოგიური ნატურალიზმის მსგავსი მიდგომები, ადრეც არსებობდა (მაგალითად თომა

3. დიალოგის მოდელი

3.1. დიალოგის მოდელის შინაარსი

დიალოგის მოდელის მიხედვით, მეცნიერებას და რელიგიას, უნდა ჰქონდეთ რაციონალური და პატივისცემი დიალოგი ერთმანეთთან, რომ ამით, სულ მცირე, სწორად გაიგონ ერთმანეთისა და იქნებ ამით, ბევრი სახის ჭეშმარიტებაც ასწავლონ ერთმანეთს¹¹⁰. უფრო კონკრეტულად, მეცნიერებასა და რელიგიას შორის დიალოგი, სულ მცირე, შემდეგ სიტუაციებში შეიძლება მოხდეს: 1. როცა გავაცნობიერებთ შემდეგს: მიუხედავად იმისა, რომ მეცნიერებასა და რელიგიას შორის ბევრი განსხვავებაა, მათ შორის, მსგავსებებიც არსებობს; 2. როცა გავაცნობიერებთ, რომ მეცნიერებაშიც და რელიგიაშიც, გამოყენებულია „კონცეპტუალური მოდელები და ანალოგიები იმისათვის, რომ წარმოვიდგინოთ ის, რასაც პირდაპირ ვერ ვაკვირდებით (ღმერთი, ან სუბატომური ნაწილაკი)“¹¹¹; 3. როცა გავაცნობიერებთ, რომ მეცნიერება სვამს ისეთ კითხვებს, რომელთაც თავად ვერ პასუხობს (მაგალითად იმ კითხვას, თუ „რატომ არის სამყარო ინტელიგიბელური და მოწესრიგებული“¹¹²); 4. როცა გავაცნობიერებთ, რომ კონცეფტები მეცნიერებიდან, შეიძლება გამოყენებულ იქნას როგორც ანალოგიები ღმერთის სამყაროსთან მიმართებაზე სასაუბროდ; 5. როცა გავაცნობიერებთ, რომ რეალობის საბოლოო დონის ყველა შესაძლო ახსნა (ნატურალისტური, თეისტური, და ა.შ.), მეტაფიზიკურია იმ გაგებით, რომ ვერცერთის სისწორეს ვერ ადგენს მხოლოდ

აკვინელთან), მაინც, ის ახალი გამოჩენილია მეცნიერებაში. კერძოდ, ისააკ ნიუტონი, იოანე კეპლერი, რობერტ ჰუკი და რობერტ ბოილი, მათ ნატურალურ ფილოსოფიაში, რეგულარულად მიმართავდნენ „სუპერნატურალურ აგენტებს“. იხ., იქვე.

¹¹⁰ McGrath A., *Science Religion: A New Introduction*, 2nd Ed., Wiley Blackwell, 2010, 1-7, 45-51.

¹¹¹ Barbour I.G., *When Science Meets Religion: Enemies, Strangers, or Partners?*, Harpersancisco, 2000, 2-3.

¹¹² იქვე, 3.

ემპირიზმი, ანუ მეცნიერება. ასეთ შემთხვევებში, მეცნიერები და რელიგიური მოაზროვნეები, ან თეოლოგები, შეიძლება ერთმანეთთან შევიდნენ კონსტრუქციულ დიალოგში, სადაც არის ერთმანეთის დარგისადმი, კომპეტენციისადმი და პიროვნებისადმი პატივისცემა, ისევე როგორც ის რწმენა, რომ ერთობლივი ძალებით საკითხის განხილვისას, უფრო მეტია იმის ალბათობა, რომ მისი გადაჭრის გზა მოიძებნოს, ვიდრე მაშინ, როცა ცალ-ცალკე ხდება მისი ანალიზი და განხილვა¹¹³.

3.2. დიალოგის მოდელის პრაქტიკაში ამუშავება

დიალოგის მოდელი, არ არის მეცნიერებისა და რელიგიის მიმართების კონკრეტული გაგების აბსტრაქტული დესკრიფცია (აღწერა), რომელსაც არავითარი შეხება აქვს კონკრეტულ ისტორიულ შემთხვევებთან. კერძოდ, ამის დასასაბუთებლად, მოვიყვან შემდეგ 2 მაგალითს, რომელიც კარგად აჩვენებს, რომ მეცნიერებასა და რელიგიას შორის დიალოგის მცდელობა, ხშირად ხდებოდა და ხდება: 1. პაპმა იოანე პავლე II-მ (1920-2005) შემდეგი სიტყვებით მიმართა ვატიკანის ობსერვატორიის დირექტორ ჯორჯ კოინს: „მეცნიერებას შეუძლია რელიგიის შეცდომის და ცრურწმენისგან განმენდა, რელიგიას შეუძლია მეცნიერების გაკერპების და ცრუ-აბსოლუტიზმისგან განმენდა .... ჩვენ გვჭირდება ერთმანეთი რომ ვიყოთ ის, რაც უნდა ვიყოთ, რისთვისაც ვართ მონოდებული“¹¹⁴; 2. ამერიკაში არსებული „დიალოგის ჯგუფი“, რომელშიც მეცნიერები და კათოლიკე ეპისკოპოსები შედიან, აცხადებს შემდეგს: მეცნიერებას და რელიგიას, რთული საკითხების ურთიერთშემავსებელი განხილვა შეუძლიათ, როგორც მაგალითად „ბიოტექნოლოგიების“¹¹⁵.

---

¹¹³ იქვე.

¹¹⁴ John Paul II, Message to the Reverend George V. Coyne, <<https://inters.org/John-Paul-II-Coyne-Vatican-Observatory>> [04.06. 2023].

¹¹⁵ McGrath A., Science Religion: A New Introduction, 2nd Ed., Wiley Blackwell, 2010, 48.

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, მეცნიერებისა და რელიგიის მიმართების მკვლევარი თომას დიქსონი, მართებულად აღნიშნავს შემდეგს: იდეა რომ მეცნიერებასა და რელიგიას შორის, უნდა არსებობდეს კონსტრუქციული დიალოგი და ურთიერთობა, ბევრი იუდეველი, ქრისტიანი და მუსლიმი თეოლოგის მიერ იქნა მოწონებული თანამედროვე სამყაროში¹¹⁶.

4. ინტეგრაციის მოდელი

4.1. ინტეგრაციის მოდელის არსი

ინტეგრაციის მოდელი, დიალოგის მოდელზე მეტად ცდილობს რელიგიისა და მეცნიერების დაახლოებას. ამ დაახლოების ერთ-ერთი ყველაზე ცნობილი ვარიანტია, ურთიერთგამდიდრების მოდელი, რომელიც სულ მცირე, შემდეგი 2 ფორმით შეიძლება გადმოიცეს: 1. მიუხედავად იმისა, რომ მეცნიერებას და რელიგიას, აქვთ განსხვავებული მეთოდები და წყაროები, მათ მაინც შეუძლიათ ჩვენ მიერ რეალობის ხედვის გამდიდრება¹¹⁷. კერძოდ, მეცნიერება და რელიგია, რეალობას აღწერენ და ხსნიან, სხვადასხვა დონეზე (მეცნიერება და რელიგია „ოპერირებენ სხვადასხვა დონეზე“¹¹⁸). მაგალითად: რელიგია რეალობას ხსნის და აღწერს, საბოლოო, ტელეოლოგიურ, ეთიკურ, საზრისის და ესქატოლოგიურ (მეტაფიზიკური ესქატოლოგია) დონეზე, მაშინ როდესაც მეცნიერება, მეორად, არატელეოლოგიურ, ეთიკისგან იზოლირებულ, ფიზიკური მექანიზმის და ემპირიულ-ესქატოლოგიურ დონეზე¹¹⁹. ამიტომ, რადგან ისინი, რეალობას აღწერენ და ხსნიან

¹¹⁶ Dixon T., Science and Religion: A Very Short Introduction, Oxford University Press, 2008, 2.

¹¹⁷ McGrath A.E., Christian Theology: An Introduction, 6th Ed., Wiley-Blackwell, 2017, 150.

¹¹⁸ McGrath A.E., Christianity: An Introduction, 3rd Ed., Wiley-Blackwell, 2015, 277.

¹¹⁹ ესქატოლოგიურად (ეს სიტყვა მომდინარეობს ბერძნული ტერმინიდან *ta eschata*, რაც ნიშნავს „ბოლო მოვლენებს“) სამყაროზე საუბარს, მეცნიერე-

(ამ მოდელის წარმოჩენისას, ხშირად ნათქვამია შემდეგი: მეცნიერება სვამს კითხვას – როგორ, როდესაც რელიგია – კითხვას – რატომ. მეცნიერება ცდილობს მექანიზმის დადგენას, ხოლო რელიგია საზრისის დადგენას¹²⁰) სხვადასხვა დონეზე და არა ერთ დონეზე, ისინი არც ეწინააღმდეგებიან ერთმანეთს და არც სრულიად იზოლირებული არიან, რადგან ისინი, ხშირად, ერთიდაიგივე ფენომენზე (მაგალითად კოსმოსზე, ან ადამიანზე) საუბრობენ, მხოლოდ იმ დაზუსტებით, რომ სხვადასხვა დონეზე. ამის გათვალისწინებით, ჩვენ თუ შევაერთებთ მეცნიერებისა და რელიგიის მიერ რეალობის სხვადასხვა დონეზე აღწერებს და ახსნებს, ამით, ცხადია რომ ისინი გაამდიდრებენ ერთმანეთს, ისევე როგორც ეს ცოდნისმიერი გამდიდრება, შესაძლებლობას მოვცემს, რომ რეალობის ღრმა, მდიდარი და დიდი სურათი დავინახოთ¹²¹;

2. რელიგიას არ აქვს ყველა იმ კითხვაზე პასუხი, რომლებიც ჩვენ გვანტერესებს. იგივე ეხება მეცნიერებას. სხვა სიტყვებით: არც რელიგიას და არც მეცნიერებას, არ შეუძლია რეალობის ტოტალური აღწერა და ახსნა¹²². ამიტომ, თუ მათ შევაერთებთ, რეალობის იმაზე უფრო მდიდარ და დიდ სურათს მივიღებთ, ვიდრე იმ შემთხვევაში, როცა თავს შევიზღუდავთ მხოლოდ მეცნიერებით, ან მხოლოდ რელიგიით¹²³.

ბაც ახდენს, რადგან ისიც, ეყრდნობა რა მის მეთოდებს, საუბრობს იმაზე, თუ როგორ განვითარდება (ან შეიძლება განვითარდეს) მომავალში მოვლენები კოსმოსში (მაგალითად: მეცნიერება საუბრობს იმაზე, რომ 8 მილიარდი წლის შემდეგ, „მზეში წყალბადის მარაგი ამოიწურება“, რის გამოც „დედამიწაზე სიცოცხლე შეუძლებელი იქნება“). მიუხედავად ამისა, ცხადია რომ მეცნიერული და რელიგიური ესქატოლოგია, ბევრი რამით განსხვავდება ერთმანეთისგან. იხ., გიგოლაშვილი მ., მზე და სხვა პლანეტები, თბილისი, 2006, 62. ასევე იხ., McGrath A.E., *Christian Theology: An Introduction*, 6th Ed., Wiley-Blackwell, 2017, 426-449.

¹²⁰ McGrath A.E., *Christianity: An Introduction*, 3rd Ed., Wiley-Blackwell, 2015, 277.

¹²¹ McGrath A., *Inventing the Universe: Why We Can't Stop Talking about Science, Faith and God*, Hodder, 2015, 40.

¹²² McGrath A.E., *Science & Religion: A New Introduction*, 3rd Ed., Wiley Blackwell, 2020, 3.

¹²³ იქვე, 4.

4.2. ინტეგრაციის მოდელის სხვა ვარიაციები

ინტეგრაციის მოდელის სხვა ვარიაციები და შემთხვევები:
 1. იუდაიზმში, ქრისტიანობაში და ისლამში არსებული დისციპლინა სახელწოდებით ნატურალური თეოლოგია (ფიზიკოს და თეოლოგ ჯონ პოლკინგჰორნის აზრით, „ნატურალური თეოლოგია, არის მცდელობა, გონების გამოყენებით და სამყაროს გამოკვლევით, რაღაც ვისწავლოთ ღმერთის შესახებ“¹²⁴), რომლის ბევრი ვარიაცია ცდილობს, რომ მეცნიერული მონაცემები (მაგალითად ანთროპულ პრინციპზე, ან კოსმოსის არსებობის დაწყებაზე), გამოიყენოს როგორც მტკიცებულებები ღმერთის არსებობის სასარგებლოდ (ან სულ მცირე, მტკიცებულება იმ აზრის სასარგებლოდ, რომ ეს მონაცემები, უფრო სააღბათოს ხდის ღმერთის არსებობას, ვიდრე მის არარსებობას)¹²⁵. კერძოდ, ამ აზრის თვალსაჩინოებისთვის, შემდეგი 2 მაგალითის მოყვანა შეიძლება: 1. ის ფაქტი, რომ თანამედროვე მეცნიერება, ძლიერად უჭერს მხარს „დიდი აფეთქების“ თეორიას (რომელიც ამბობს, რომ დრომ, სივრცემ და მატერიამ, 14 მილიარდი წლის წინ დაიწყო არსებობა), შემდეგნაირად შეიძლება გარდაიქმნას ფილოსოფიურ არგუმენტად ღმერთის არსებობის სასარგებლოდ: 1. ჩვენ გვაქვს კარგი ფილოსოფიური და მეცნიერული საფუძველი იმის დასაჯერებლად, რომ კოსმოსი არ არის მარადიული, არამედ აქვს აბსოლუტური დასაწყისი; 2. მაგრამ, რაიმეს არაფრობიდან უმიზეზოდ წარმოშობა შეუძლებელია; 3. შესაბამისად, უნდა არსებობდეს კოსმოსის ტრანსცენდენტური მიზეზი, ანუ ღმერთი, რომელმაც შექმნა სამყარო¹²⁶;

¹²⁴ Polkinghorne J., *Science and Religion in Quest of Truth*, Yale University Press, 2011, 70.

¹²⁵ იხ., Craig W.L., *Reasonable Faith: Christian Truth and Apologetics*, 3rd Ed., Crossway, 2008, 93-207.

¹²⁶ McGrath A.E., *A FineTuned Universe: The Quest for God in Science and Theology*, Westminster John Knox Press, 2019, 40. ასევე იხ., Horn T., *Answering Atheism: How to Make the Case for God with Logic and Charity*, Catholic Answers Press, 2013, 123-137, 241-257.

2. თანამედროვე მეცნიერება, მკაფიოდ უჭერს მხარს „ანთროპულ პრინციპს“, რომელიც ამბობს შემდეგს: სამყაროს ეგზისტენციის ისტორიის ადრეულ ეტაპზე, არსებობდა ისეთი „ფიზიკური კონსტანტები“, რომლებიც იმის შესაძლებლობას იძლეოდა, რომ დედამიწაზე წარმოშობილიყო სიცოცხლე. ეს კი, თავის მხრივ, ნიშნავს შემდეგს: თუ სამყაროს არსებობის ისტორიის ადრეულ ეტაპზე, იქნებოდა იმისგან განსხვავებული ფიზიკური კონსტანტები, რომლებიც რეალურად იყო, მაშინ დედამიწაზე, „ნახშირბადზე დაფუძნებული სიცოცხლე“ (carbon based life), ვერ წარმოიშვებოდა¹²⁷. ეს მეცნიერული მონაცემი, თავის მხრივ, შემდეგნაირად შეიძლება გარდაიქმნას ფილოსოფიურ არგუმენტად ღმერთის არსებობის სასარგებლოდ: 1. ფიზიკური კონსტანტების სხვადასხვა ვარიანტებიდან საჭირო (დედამიწაზე სიცოცხლის წარმოსაშობად საჭირო) ერთის სწორად შერჩევა, მხოლოდ გონებას შეუძლია; 2. სამყაროს არსებობის ადრეულ ეტაპზე, სწორედ ის ერთი საჭირო ვარიანტი არსებობდა (ან შეიძლება ითქვას შეირჩა) ფიზიკური კონსტანტების, რომელიც დედამიწაზე სიცოცხლის წარმოსაშობად იყო საჭირო; 3. შესაბამისად, ამ ფენომენის „შესაძლოთაგან საუკეთესო ახსნა“ (იგულისხმება საბოლოო დონის ახსნა¹²⁸), არის „უმაღლესი გონება“, რომელიც არის ღმერთი; 2. ბევრი რელიგიური მოაზროვნე ცდილობს, რომ ახალი მეცნიერული ცოდნის შუქზე, მისი ბაზისური რელიგიური იდეების გონივრული რეფორმულირება მოახდინოს. მაგალითად: ევოლუციის თეორიის გამოჩენის შემდეგ (იგულისხმება ჩარლზ დარვინის ევოლუციის თეორია)¹²⁹,

¹²⁷ Barbour I.G., *Religion and Science: Historical and Contemporary Issues*, SCM Press, 1998, 357.

¹²⁸ საბოლოო დონის ახსნა, განსხვავდება მეორადი დონის ახსნისგან. კერძოდ, მეორე, ისე ხსნის ფენომენს, რომ მას ცალკე ჭირდება გარეგანი მიზეზით (ან მიზეზებით) ახსნა, მაშინ როდესაც პირველი, ფენომენს ხსნის საბოლოო დონეზე, ანუ ისე, რომ მას, არ აქვს და არც ჭირდება გარეგანი ახსნა, ან ახსნები (დაზუსტება: არ არის საჭირო მეორადი დონის ახსნის ახსნაც ვიცოდეთ იმისთვის, რომ მას ქონდეს ახსნითი ძალა). იხ., McGrath E. A, *A Fine Tuned Universe: The Quest for God in Science and Theology*, Westminster John Knox Press, 2019, 52.

¹²⁹ ალისტერ მაკგრეთის აზრით, ჩარლზ დარვინი, მის 2 მთავარ ნაშრომში („სახე-

ბევრმა თეოლოგმა გაუკეთა რეფორმულირება ღმერთის მიერ დედამიწაზე სიცოცხლის შექმნის რელიგიურ დოქტრინას. კერძოდ, თუ ადრე (ევოლუციის თეორიის გამოჩენამდე), ბევრი თეოლოგი (თუმცა არა ყველა) მიიჩნევდა, რომ ღმერთმა სიცოცხლე (ისევე როგორც კოსმოსი), პირდაპირ ამ ფორმით შექმნა უეცრად, თეორიის გამოჩენის შემდეგ, ბევრმა მიიჩნია, რომ უფრო სწორია შემდეგი აზრი: ღმერთმა სიცოცხლე, შექმნა არა ერთბაშად, პირდაპირ და ზუსტად ამ ფორმით, არამედ დინამიურად (თანდათან) და მეორადი მიზეზების (ბუნების კანონები, განვითარებადი მატერია და ა.შ.) დახმარებით (ამ და მსგავს პოზიციებს, სამეცნიერო ლიტერატურაში მოიხსენიებენ ტერმინით „ევოლუციური თეიზმი“, ან „თეისტური ევოლუციონიზმი“)¹³⁰; 3. ბევრი თეოლოგი ცდილობს, რომ რელიგიური და მეცნიერული იდეები, გააანალიზოს, აღიქვას და ინტერპრეტაცია გაუკეთოს, ერთი ინტელექტუალური პლათფორმის ფარგლებში მაგალითად: ბევრი თეოლოგი, ცდილობს, რომ რელიგიური და მეცნიერული აზრები, აღიქვას „კრიტიკული რეალიზმის“, „იდეალიზმის“ „ადამიანური შემეცნების ლიმიტის“, „ეპისტემოლოგიური პლურალიზმის“, ან სხვა ზოგად-ფილოსოფიური ხედვების, ან პოზიციების კონტექსტში¹³¹.

V. დასკვნა

წინამდებარე სტატია, მეცნიერებისა და რელიგიის მიმართების კვლევას ეძღვნებოდა. ამიტომ, თავდაპირველად (შესავალში), მოკლედ წარმოვადგინე ის ინფორმაციები, რომლებიც ამ საკით-

---

ობათა წარმოშობა“ და „ადამიანის მემკვიდრეობა“), შემდეგ აზრს აყალიბებდა: „ყველა სახეობა, მათ შორის კაცობრიობა, ხანგრძლივი და კომპლექსური ბიოლოგიური ევოლუციის პროცესის შედეგია“. იქვე, 24.

¹³⁰ იხ., Barbour I.G., *Religion and Science: Historical and Contemporary Issues*, SCM Press, 1998, 49-77. McGrath A.E., *Darwinism and the Divine: Evolutionary Thought and Natural Theology*, Wiley-Blackwell, 2011, 233-238.

¹³¹ Barbour I.G., *When Science Meets Religion: Enemies, Strangers, or Partners?*, Harpersanctico, 2000, 3-4.

თხის კვლევის დაწყებას უნდა უსწრებდეს წინ, ისევე როგორც მოკლედ ვისაუბრე როგორც იმაზე, თუ რა ფორმით განვიხილავდი საკითხს, ასევე იმაზეც, თუ რა მიზნებს ისახავდა სტატია. ამის შემდეგ, მოკლედ განვიხილე მეცნიერების და რელიგიის არსი, მეცნიერების და რელიგიის მიმართების ისტორია (XVII-XX საუკუნეებში) და მათ შორის მიმართების 4 მოდელი, რომელიც იან ბარბურმა ჩამოაყალიბა. ვფიქრობ, ერთი სტატიის ფარგლებში, ამ საკითხების მოკლე, სისტემური და უმეტესად ინფორმაციული მიმოხილვა, საკმარისია იმისთვის, რომ მკითხველმა, მისი დახმარებით, ყველაზე მნიშვნელოვანი ინფორმაციები იცოდეს, ამ უაღრესად რთული და საინტერესო საკითხის შესახებ.

მეცნიერებისა და რელიგიის მიმართების კვლევები, დღესაც აქტიურად გრძელდება, დედამიწის სხვადასხვა ადგილას. ასევე გასაგებია შემდეგიც: თემა იმდენად რთულია, რომ ძალიან ბევრი გვერდის დაწერა, უამრავი წყაროს გათვალისწინება და მრავალწლიანი ფიქრია იმისთვის საჭირო, რომ გონივრული ხედვები წარმოჩინდეს მის შესახებ. ამის გამო, როგორც ეს შესავალშივე აღინიშნა, სტატიას, არ ქონდა მიზანი, წარმოჩენილი მოდელებიდან, რომელიმე დაეცვა, ან გაეკრიტიკებინა, არამედ ის, რომ საკითხი განეხილა მაქსიმალურად ობიექტურად, უმეტესად ინფორმაციულად და სხვადასხვა დონეზე. ამ ფორმით ამ საკითხის განხილვა კი ვიმედოვნებ, დამწყები და გამოცდილ მკვლევარების მიმართ, შეასრულებს წამახალისებელ ფაქტორს, რომ ისინი, ამ სტატიის წაკითხვის შემდეგ, მეცნიერებისა და რელიგიის მიმართების კვლევაში ჩაერთნონ და ამ საკითხზე დაწერონ მრავალი კარგი სტატია და წიგნი.

GENERAL-PHILOSOPHICAL OVERVIEW OF SCIENCE AND RELIGION RELATIONSHIP

Bakar kavtaradze*

The primary focus of this paper revolves around the intricate relationship between science and religion. The author acknowledges the complexity and controversy inherent in this topic, attributed to its multi-layered nature. To address this complexity, the author initiates the discussion at two fundamental levels: the nature of science and the basic attributes of religion.

Proceeding from these foundational levels, the author utilizes Ian Barbour's four models (Conflict, Independence, Dialogue, and Integration), along with insights from scholars like Alister McGrath, to explore the four possible relationships between science and religion. The intention is not to resolve or champion a specific model as correct. Instead, the author's primary goal is to present information and offer a comprehensive overview of this nuanced issue.

Keywords: Religion, Science, Conflict, Independence, Dialogue, Integration, Creationism.

---

* BA in Theology, MA Student at Ilia State University, kavtaradzebakari75@gmail.com, ORCID: 0009-0008-9384-4873.